תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר מועד

מהרש"א - חידושי אגדות על פסחים

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על פסחים

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-פסחים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ב: 4
דף ג. 4
דף ג: 5
דף ד. 6
דף ה. 6
דף ז: 7
דף ח. 7
דף ח: 7
דף כב: 8
דף לו: 8
דף לט. 8
דף מב: 8
דף מט. 9
דף מט: 10
דף נ. 12
דף נ: 13
דף נג: 14
דף נד. 15
דף נד: 17
דף נו. 18
דף נז. 19
דף נז: 21
דף סב: 21
דף סד. 22
דף סו. 22
דף סו: 23
דף סח. 24
דף סח: 24
דף פו. 25
דף פו: 26
דף פז. 26
דף פז: 27
דף פח. 31
דף צג: 32
דף צד. 32
דף צט: 33
דף קה. 34
דף קח: 34
דף קט: 34
דף קי. 34
דף קיא: 35
דף קיב. 36
דף קיב: 37
דף קיג. 37
דף קיג: 38
דף קטז. 39
דף קטז: 40
דף קיז. 42
דף קיז: 44
דף קיח. 45
דף קיח: 47
דף קיט. 49
דף קיט: 51

דף ב.

לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא כו' מפורש פ"ק דתענית וב"ק פ"ה וע"ש.
וכאור בוקר בעוה"ז כעין כו'. ה"ק וכאור בוקר בשחר שהוא מאיר ומתגבר והולך כן יהיה זריחת שמש לצדיקים לעולם הבא כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' וכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וק"ל.
אלא ה"ק קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה כו'. ויהיה מקרא חסר כאלו כתיב ויקרא אלהים לאור שישמש ביום ולחושך שישמש בלילה וכמ"ש בנוסח ברכת הלבנה חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם כו' וק"ל:
שאינן מאירין לא בעי שבוחי כו'. לפום סברא דהשתא ע"כ יש כוכבים שאינם מאירים ואי אור אורתא הוא וכל הכוכנים בכלל כוכבי אור הוא אע"ג דכבר כללן בכל צבאיו בא לפרש ולפרט דהיינו שמש וירח וכל כוכבי לילה אבל אי כוכבים המאירים הוא למה פרט המאירים טפי משאינן מאירים כיון דכולם בכלל כל צבאיו דל"ל אינן מאירין וכדמסיק דא"כ אור ל"ל ומשני דאצטריך לאשמעינן דאקרי אור כו' וק"ל:

דף ב:

ע"ב התם מילט כו' למזליה אמר יהא רעוא כו'. יש לדקדק דהא למאי דבעי למימר נמי אור יממא הוא נמי ה"פ דקא לייט למזליה כו' דלצפייה ליממא ולא לשכחיה וא"כ לא הל"ל אלא אור נהורא וי"ל דלמאי דבעי למימר דאור יממא הוא איכא לפרושי דלייט את זמן היום גופיה כמ"ש לעיל מיניה היום ההוא יהיה חושך וה"נ קאמר הכא יקו ליממא ואין כי יהיה חושך אבל לנהורא גופא לא שייך ביה קללה אי לאו דלייט למזליה כו' וק"ל:
ולילה אור בעדני אלמא אור יממא כו'. לכאורה לפום סברא דהשתא דלילה נאמר על הדמיון שהיה בצרה ובחושך כפירש"י איכא למימר נמי דאור מלשון האיר הוא כדמוקי ליה בסוף שנאמר לילה על דמיון העולם הזה ואור מלשון האיר כפירש"י וי"ל:

דף ג.

שהרי עקם הכתוב ח' כו'. תלבד שהאריך הכתוב עיקם לכתוב שלא כדרכו נהיינו איננה טהורה שהוא השלילה מהטמאה והל"ל הטמאה כי אורחיה בכתוב וק"ל:
אשר איננה טהורה וגו'. בכל ספרים שלנו כתיב טהרה חסר וא"ו וא"כ לא הויין רק ז' אותיות ואפשר דה"מ למכתב טמאה בלא ה"א ראשונה והקשה החזקוני אמאי לא מייתי

קרא דלעיל מיניה בפרשה זו דעיקם ביה נמי ח' אותיות דכתיב ומן הבהמה אשר לא טהורה היא וגו' עכ"ל ונראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי למאי דמסיק דדווקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מהיכא תיתי לן דאפי' בכי הדדי נינהו מ"מ בתרי קראי לא הוי ליה לעקם אבל אידך קרא אתי לאשמעינן דלא יספר אדם בגנות בהמה כדאמרי' בפ"ח דב"ב אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב דכתיב מן הבהמה אשר איננה טהורה וגו' ואי לאו תרי קראי לא הוי ילפינן הני ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפי' בגנות בהמה וכו' והך דהכא דיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מיניהו אבל מתוך שני המקומות נלמדה דרשה דהכא ודהתם ומהך דרשה דהתם ליכא למפרך וכי לא כתיב טמאה בבהמה די"ל כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמה טמאה ודו"ק :

ותבחר לשון ערומים כו' והם חכמים כמ"ש אני חכמה שכנתי ערמה ודרשינן במסכת סוטה אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהם ועם התלמידים ידברו לשון חכמים בלימודם שהוא לשון נקיה

ואמר **וכ"ת ה"מ כו' אבל במילי דעלמא לא ת"ש ודעת שפתי וגו'** שפתי משמע אף מילי דעלמא גם שאינן דברי חכמים וק"ל : (עיין בר"ן ובח"ה):

דף ג:

משום בעיתותא דלילא כו' ואבע"א כו' דמדאמר דוד אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משמע דאז לילה הוי ואבע"א משום ביעתותא דלילא ליכא דאיכא למימר דביום באה אביגיל אלא שהוא אמר עד אור הבקר שלא היה דוד מגיע לשם עד הלילה משום ביעתותא דדוד איכא שהיתה יראה שיהרוג דוד את כל בית נבל ודקאמר אבע"א משום ביעתותא דדוד ליכא משום דאחר שמת נבל ושלח אליה דוד לקחתה שאז ודאי לא היתה יראה עוד מהריגה את בית נבל כתיב ותרכב על החמור וגו' אבל ביעתותא דהר איכא כמפורש וירדת בסתר ההר וגו' ודו"ק :

כגדי מסנקן. עפירש"י ועי' בערוך בערך סנק ב' פירושים:

מן האליה כו'. לפי טעותו של הנכרי דלא נאסר לנכרי אלא השומן והיותר טוב שבו דהיינו כדקאמ' משופרי שופרי שאמר והוא נכרי ומטעה את ישראל לתת לו מהיותר שמן וטוב שבפסחים א"ל רבי יהודה בן בתירה שאתה טועה ובודאי הן יודעים שאתה נכרי ומה שנותנין לך מהפסחים השמן והטוב שבו אין זה משופרי דשופרי אלא האליה שהוא השמן ביותר הוא משופרי דשופרי וממנו לא ניתן לך שהם יודעים שאתה נכרי

ולפו דעתו שלא ידעו בו שהוא נכרי הלך לשם ובקש מהם מן האליה ועיין קרוב לזה בחידושנו בהלכות:

לאחוריה כו'. פירוש רש"י שלא יבינו מהר ויצא לבם עכ"ל ועי"ל שאלו הראה להם הקריעה ה"ל מוציא דבה כאלו הגיד להם בפה דנח נפשיה והם שאמרו נח נפשיה דרך שאלה אמרו לו כן ולא הוה מוציא דבה ולא בדרך הודעה וכן יש לפרש בסוגיא בפרק הנושא בנח נפשיה דרבי קרעיה בר קפרא ללבושיה ואהדריה וגרסינן שם דא"ל נח נפשיה א"ל אתון קאמריתון אנא לא קאמינא ר"ל כמ"ש אתון קאמריתו דרך שאלה אבל אנא לא קאמינא דה"ל לגבי דרך הודעה ומוציא דבה הוא ודו"ק:

דף ד.

ש"מ מדן קאתי שנאמר דן ידין וגו'. מבואר כל איש ידמה במעשיו לברכת אותו השבט ולדן ניתן מהשבטים ברכה זו שינקום להעמיד דבריו על הדין שנאמר בו דן ידין וגו' וכחו שמצינו בשמשון שעליו נאמרה נבואה וברכה זו מיעקב וכן יש לפרש ההיא דבסמוך דאשכחוהו דמזבולון קאתי דלפי ברכת יעקב ידמה במעשיו כן:

דף ה.

זכו לשלשה כו' הענין מבואר. כי טעם השביתה בפסח שנאמר בו הראשון כי בו נגאלו ישראל מן המשעבדים אותם והקב"ה היה דן אותם בכל מיני מכות וטביעה בים ובזכות שבית' זו יגאלו גם לעתיד מעשו שנקרא הראשון המשעבד אותנו והקב"ה ידין אותו ויכרית זרעו וכדאמרי' בפ"ק דר"ה (יא) בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל והוא טעם השבתת שאור בפסח כי שאור שבעיסה הוא היצ"ה הוא כחו של ס"א שרו של עשו שיכרת בזמן הגאולה וטעם השביתה בחג הסוכות שנא' בו הראשון בהוציאנו ה' ממצרים פרס סוכת שלומו עלינו כמ"ש כי בסוכות הושבתי וגו' בזכות זה יזכו לגאולה בבנין בית המקדש להשרות שכינתו עלינו כטעם ויהי בשלם סוכו וגו' וטעם מצות לולב שנאמר בו הראשון ע"ש השמחה כמ"ש ולקחתם לכם וגו' ושמחתם וגו' יזכו לשמחה לעתיד בבא משיח שנקרא ראשון ודקדק לומר לשמו של משיח ששמו מנחם שהוא ינחמנו וישמחנו כמ"ש שמחנו כימות עניתנו וכן י"ר ב"ב א"ס:

דף ז:

למדנו מציאה ממציאה כו' וכתב התם ויחפש וגו' וימצא וגו'. יל"ד אמאי לא מיית מקרא דלקמיה דכתיב בפרשת ויצא ויחפש ולא מצא דדמי טפי לחילף לא ימצא מלא מצא מדנילף לא ימצא מימצא וי"ל דניחא ליה לאתויי ימצא מימצא ולא ימצא ממצא. ועי"ל דהמתחייב משאור לא ימצא נמי לבדוק ולמצוא קודם פסח (ומה שיש לדקדק בזו הסוגיא בדברי התוס' עי' בח"ה):

דף ח.

מ"ד ונגה כאור תהיה וגו' כנר בפני האבוקה כו' עי' פירש"י ויותר נראה לפרש ונוגה של הקב"ה כאור תהיה דהיינו כאבוקה כדאמרינן בסוטה (כא.) כי נר מצוה ותורה אור תלה המצוה בנר והתורה באור דהיינו נמי כנר בפני האבוקה ואחד וקרנו דהיינו נר קרן של נר יהיה מידו של הקדוש ברוך הוא לו לצדיק וקל להבין:

ע"מ שיחיו בני הרי זה צדיק גמור. עיין בתוספות וליכא למימר בעיקר קושייתם דלק"מ דשאני צדקה דמותר לנסות בה הקב"ה כדאמרינן כ"ק דתענית (ט.) דאסור לנסות הקב"ה חוץ מזו שנאמר ובחנוני נא בזאת וגו' דא"כ מאי פריך אהך דהכא וכה"ג לאו מצוה היא אלא ע"כ דלא אמרו שאני צדקה אלא לענין נסיון דשרי ביה (קידושין פ"ק וע"ש ר"ה כ"א וב"ב כ"א).

דף ח:

מלמד שתהא כרתך כו'. פי' התוס' דמאת קדריש את הטפל לארץ עכ"ל והוא דחוק ונראה לפרש דלפי פשוטו דלא יחמוד איש את ארצך לכובשה בעלותך לראות וגו' לא יתכן בו מלת איש דאין דרך איש יחידי לכבוש את ארץ וה"ל למכתב לא יחמוד גוי ארצך וגו' כדכתיב ברישא דקרא כי אוריש גוים וגו' אבל בדבר המטלטל שייך לומר דלא יחמוד איש לגנוב כל מה שבביתך בעלותך לראות וגו' וא"כ ה"ל למכתב לא יחמוד איש את ביתך אלא דכתיב ארצך לרבות דאפי' פרה הרועה בארצך באפר במקום הפקר וכן תרנגולתא מנקרין בארצך במקום הכקר באשפה ואין מזיקתן בעלותך לראות והשתא ניחא למשקנא לכדרבי אמי ליכא יתורא וק"ל:

שיש לו קרקע עולה כו'. נראה הטעם בזה דעיקר מצוה של עליית רגלים לשמוח שם במצות פירות הארץ שהם הביכורים ומעשר שני ולשמח שם בהם את העני והגר והלוי באכילתן והיא עלייתן לשם שמים משא"כ מי שאין לו קרקע שלא יכול לקיים כל זה

ועלייתו אינו לשם שמים ולזה נסמך כאן מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים כדי שלא יהו עולי כו' דהיינו שלא תהא עלייתו שלא לשמה אלא לשמוח עם פירות שהביא לשם מצות ביכורים ומעשר שני הגדלים בקרקע וק"ל:

דף כב:

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש כו' ולעיל מיניה בההוא פרשתא כשהגיע לואהבת אה ה' אלהיך וגו' לא פירש דאיכא להשוות אהבת ת"ח למקום אבל מורא המקום שהוא מפני יראת שכר ועונש אינו דומה להשוות לו ת"ח כיון שאין שכר ועונש של אדם ביד ת"ח ועיין פ"ג דקדושין ומה שלא פירש גבי ויראו העם את ה' י"ל לרבות שם אלהים וק"ל בשם הגאון מהר"ש ז"ל מפראג:

דף לו:

אשפר אחד מששה בפר כו'. מלשון נוטריקון הוא וכן אשישה א' מששה ומיהו באיפה לא משתמע ואפשר כיון דסתם הכתוב א' מששה במדה מוקמינן לה אמדת איפה הנזכרת מפורש בכמה מקומות ואיפה דהכא מדת היבש ומששית ממנה היו אופין גלוסקא אחת גדולה וחשובה והיא אשישה דקתני בברייתא ודקאמר פליגא דשמואל כו' אשישה גרבא דחמרא לא פליג אברייתא דודאי גלוסקא היא אלא דקאמר לשון חכמים לחוד ולשון תורה לחוד מדכתיב אשישי ענבים מוכח שהיא כלי מדה הלח ולא אחד מששה באיפה שהיא מדת היבש כדקאמר רב חנן ודו"ק. (עיין פרק בן סורר ומורה ובמסכת עו"ג):

דף לט.

מאי חסא דחס כו' פרש"י מ"ט קרינן ליה חסא עכ"ל. וק"ק אכל אינך דקתני במתני' וקרי ליה בתלמודא בל"א אמאי לא קאמר נמי מ"ט כגון עולשין הינדבה כו' ונראה לפרש דה"ק אמאי מצוה בחסא שהוא חזרת טפי מכל הנהו דמתני' וקאמר משום דחס כו' וק"ל:

מה חזרת כו' אף מצרים תחלתן רכה כו' מפורש פ"ק דסוטה (דף יא:) בפרך בפה רך ופרש"י שם משכום בדברים כו' ור"ל כמפורש שם וישימו עליו שרי מסים על פרעה שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה כו' כלום איסתניס אתה יותר מפרעה וק"ל

דף מב:

כשהיו מביאים נסכים מיהודה כו'. דבר זה מבואר כי הברכה והקללה של ישראל תלוים בזכות וחובת ישראל כמ"ש יצחק והיה כאשר תריד ופרקת וגו' ולזה בהיות מקדש

על מכונו בזכות הנסכים שהיו מביאין בבהמ"ק היה להם הברכה שלא היה יינם מחמיץ כי שם היה מקור הברכה במקום השיתין כמפורש במסכת סוכה אבל כשחייבו חובת הגלות ובטלו הנסכים באה אותה הברכה לאדום לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה וגו' כמפורש פ"ק דמגילה ע"ש:

דף מט.

בזרעו של אהרן כו' משום דעבודת כהן שהיא הקטרת מעשרת כדאמרי' פרק בראשונה (יומא כו) ויליף לה מדכתי' ישימו קטורה באפך וגו' ברך ה' חילו וגו' ואמר כ"ש שתורה כו' דכתיב בתורה בשמאלה עושר וכבוד והמקשה ידע ודאי דהך דר"י בח"ח קמיירי כדקאמר כ"ש שתורה כו' אלא דהוה ס"ד דבעם הארץ נמי מעשרת וכ"ש בת"ח דיותר מעשרת משום תורה ובמסקנא דבעם הארץ מביאתו לידי עניות כ"ש דקאמר הכי פירושו אם בכהן לחוד הכהונה מעשרת כ"ש כשתנשא הכהנת לת"ת דמשום תורה מעשרת טפי ודו"ק:

הא בת"ח ת"ח לא מקרי זר לגבי כהנת (דת"ח) שנאמר ובני דוד כהנים:

תרי בני סמיכי [דכן מצינו בזרעו דאהרן] שנאמר יורו משפטיך ליעקב וגו' גם שנאמר כן בכל שבט לוי עיקר קרא בכהן איירי כדכתיב ובאת אל הכהנים הלוים וגו וק"ל:

לא גלאי כו' מוכח מזה שלא היה כהן כמ"ש התוספות וקאמר על שהוא ישראל ונשא כהנת לא עלה זיווגו יפה שהוצרך לגלות ממקומו ומיהו רב כהנא ת"ח הוה ואמרינן לעיל דשבח הוא לו לישא כהנת גם אם הוא ישראל וי"ל דמשום ענותנותיה לא החזיק עצמו בח"ח ומיהו הם שא"ל והא למקום תורה גלית הוי מצו למימר לא תלמיד חכם אתה ודו"ק:

שנאמר ואוכלים כרים כו' דבמתענגים בריבוי תאוות מסעודת רשות משתעי קרא ואמר דלכן יגלו וגו' היינו עשרת שבטים שגלו בראשונה משום שהלכו ביותר בתענוגים ובמותרות ע"כ יגלו בראש קודם זמן שגלו שבט יהודה והיא מדה כנגד מדה כי הגולה א"א לו להשיג תענוגיו וכל תאוותיו וק"ל:

כל ת"ח המרבה כו' ר"ל דמתוך שמרבה סעודותיו בבית אחר בריבוי תענוגותיו מבקש למודו גם בביתו כן ועל ידי זה מכלה ממונו ומחריב ביתו למכור את כליו שבביתו ואמר ומאלמן את אשתו כו' כפרש"י ועי"ל דמדתו שיהיה גולה שלא יהיה לו בגלותו להשיג כל תאותו כמ"ש לעיל גבי כל הנהנה לסוף גולה כו' ואמר ומחלוקות רבות באות כו' עיין פירש"י ועי"ל דבמשתאות שמרבה בכ"מ מביאו לידי מחלוקת כמ"ש למי אוי וגו' למי

מדנים וגו' למאחרים על היין וגו' ואמר ומחלל שם שמים ושם רבו כו' כההיא דאמרי' פי"ה בחילול השם מה הבריות אומרות עליו או לו לזה שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה כו' כמה מכוערין מעשיו של זה שלמד תורה כו' עיין שם:

קרי ליה בר מיחם כו'. עי' פרש"י והלשון קרי ליה לא משמע כי אלא קרי לי' לאותו ת"ח גופיה בר מיחם כו' ר"ל דבר הכי שמיחם תנורו הוא (כהאי לישנא איתא בכמה מקומות) וק"ל:

בניו ע"ה כו'. והא דאמרינן בנדרים הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה היינו נמי עניים ת"ח שאינן ע"ה זוכין לבנים ת"ח ומיהו הא דאמרינן התם ומפני מה אין מצויין ת"ח מבניהם כו' ופי' הר"ן שעל הרוב אינן בני תורה עכ"ל קשה קצת דהכא אדרבה משמע דע"כ ישיא בתו לח"ח כדי שיהיו בניו ת"ח (פרק חלק וע"ש):

בענבי הגפן כו' מדמה להו לגפן עש"ה אשתך כגפן פוריה וגו' והוא מפורש במדרשות בדמיונו במעלות הגפן ואמר שהוא דבר נאה ומתקבל כו' ר"ל שהוא דבר נאה שישא בת תלמיד חכם ולא בת עם הארץ כדלקמן גם הוא מתקבל להיות לו זרע כשר ממנה כדאמרי' בירושלמי דכלאים אשתך כגפן וגו' מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהיה בהן פסולת וההיפך בבת ע"ה:

דף מט:

מפני שהן שקץ ונשותיהן כו'. מלת שקץ נאמר על הרוב לגבי עבודת כוכבים דכתיב ולא ידבק בידך מאומה כך אסור לידבק בע"ה ולישא את בתו ונשותיהן שרץ בו' שטומאת מגע שרץ היא במשהו בכעדשה כך נשותיהן בטומאת נדתן במשהו דברואה טפת דם כחרדל יש להרחיק מהן ועל בנותיהן הוא אומר שוכב עם גו' (מפורש במסכת עירובין):

ע"ה אסור לאכול בשר כו' כבר אמרו המפרשים טעם בזה ומיהו יש לדקדק אמאי נקט בשר בהמה ועוף ולא נקט נמי דגים ושאר נפש חיה דכתיבי נמי בהאי קרא ונראה לפרש דודאי בן נח הותר לאכול כל בשר כדכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל וגו' אלא ישראל שקבלו התורה נצטוו להבדיל בין הטמאה לטהורה וע"ז רמז ברירא זאת תורת דהיינו העוסק בתורה ויודע להבדיל בין הטמא לטהור וכל שאר איסורים הנוגעים לאכילת בשר כגון דם וחלב ובשר וחלב וגיד הנשה הותר לאכול בשר וכל שאינו עוסק בתורה בכל הני איסור והיתר דאכילת בשר אסור לאכול בשר דודאי יכשל בו להתיר האיסור ועל כן נקט בשר בהמה ועוף דרבו דיניהם להבדיל בין איסור להיתר משא"כ בדגים דבקל יוכל להבדיל בין איסור להיתר כשידע סי' קשקשת וק"ל:

מותר לנוחרו ביי"ה כו'. לכאורה הוא רחוק מן השכל דאפי' בעלי חיים המזיקין אינו רשאי להורגן בשבת וי"ה כדאמרינן פרק כל כתבי ונראה דנקט מותר לנוחרו כו' ולא קאמר מותר להורגו כו' שכוונו בזה שהנחירה והשחיטה הוא רמז לנטילת דם במקום בית השחיטה ור"ל שמותר לביישו וליטול דמו כדאמרינן אזל סומקא ואתי חיורא והיינו אפילו בי"ה שחל להיות בשבת שכל ישראל יש להם שלום זה עם זה מותר לביישו ולהתקוטט

עמו וא"ל תלמידיו **אמור לשוחטו**. שיש בו יותר נטילת גם גם בלשון הנאמר בתורה בהכשר שחיטה וא"ל זה טעון ברכה כו' דלכך נקט בלשון נחירה שהוא יותר בלשון גנאי וע"ז הכוונה אמר ג"כ בסמוך מותר לקורעו כדג ומגבו דהיינו נמי רמז דדמו מותר ליטול ע"י ביוש כדם דג שנוטל ע"י קריעה מגבו אבל בתוספות הבינו הדברים כפשטן ע"ש וק"ל:

אסור להתלוות עמו שנאמר כי הוא וגו' ומהא דאמר לקמן שיותר שונאין ע"ה את ת"ח מעכו"ם מסברא דאסור ללוות עם עכו"ם אסור ללות גם עמו ויש לחלק דגם ששנאתו גדולה ביותר מ"מ חס הוא מלהורגו דקפיד אשפיכות דמים:

ואנשכנו כו' אין דרך השונא לנשוך ממש ובשבירת עצם כדמסיק אבל ר"ל שהייתי מתרגז עליו להרע לו שכן דרך המתרגז על חברו הוא נושך שיניו זה על זה כמ"ש חורק עליו שניו ושבירת עצם כחמור היינו להרע לו הרבה:

מכה ובועל כו' היינו שמכה ממש את אשתו ביד ומיד בועל ואינו מפייס כפירוש רבינו תם בתוספות:

כאלו בועל ארוסתו שנאמר תורה וגו' הוציאו מלת מורשה מלשון ירושה ע"פ מ"ש שאינה ירושה לך והיא מונחת בקרן זוית כל מי שרוצה ליטול יטול וע"כ דרשוהו מלשון מאורסה כי התורה נמשלה לאשה בכמה מקומות ובתחלת נתינתה לישראל הרי היא כארוסה עד אחר שילמדה שנעשית לו כאשה וא"כ עם הארץ שאיננו לומד הרי היא נשארת לו כארוסתו ות"ח העוסק בה בפניו כו' וק"ל:

ואין מכריזין על אבדתו כו' עיין בטוי"ד דמיירי באבדת בגד שנמצא עליו רבב או מנעלים המטולאים דאינן של תלמיד חכם כדאמרינן פרק ואלו קשרים וקל להבין:

שנאמר יכין רשע וילבש גו'. בסוף מס' ב"ק מייתי לה נמי לגבי מסור ושם מפורש:

דף נ.

וקפאון זה אור שיקר בעוה"ז וקפוי הוא לעוה"ב. בערוך ערך קף פירש דקאי על אור התורה וה"נ פירש רש"א על נגעים וכו' שיהיו נקל לידע לעוה"ב:

[**ר"י אמר אלו נגעים ואהלות שיקרין הן בעוה"ז כו'**. רש"י לא פירש בזה כלום ולפי פירוש הערוך לעיל יש לפרש דהכא נמי ה"פ אור יקרות שהן הלכות דנגעים ואהלות החמורות כדאמרינן בעלמא כלך לך אצל נגעים ואהלות יהיו קפויין וקלין לכל לעוה"ב כדכתיב אשפוך רוחי על כל בשר וגו' וכתיב כולם ידעו לדעת וגו" וק"ל:

עולם הפוך ראיתי כו' עד הרוגי לוד מפורש פ"ק דב"ב]:

כל מצילות שתולין לסוס כו'. עיין פירוש רש"י ויותר נראה לפרש דגם לפי דרש זה יהיה מלשון צל שיהיה לצל בין עיניו שלא יהיה נבעת מזריחת שמש וכן עושין לסוסים המוכנים למלחמה וק"ל:

להוסיף כו' יהיה קודש לה'. כל אותה הוספה לענין אכילת קדשים קלים ומעשר שני ומקרי תוך חומות ירושלים ואינו נראה שיבנו אותה חומה כ"כ גדולה ע"י בן אדם אבל אמר ואני אהיה לה חומת אש וק"ל:

בשלמא למ"ד כל ביזה וגו'. עיין פירש"י וק"ק ומאי קושיא למ"ד נמי הנך תרתי הא כיון דלדידהו נמי קאמרינן דמעתרי ישראל כו' נימא נמי דלא יהיו צריכים לעשות סחורה בנכסי הקדש ונראה לפרש דלמ"ד ביזה ניחא שלא יהיו צריכים גזברים לקנות ממעות הקדש מן הסוחרים כלי המקדש שהן הסירות כי הסירות גובין מן הביזה יהיה קדש אלא להנך תרתי מ"ד דמעתרי ישראל ומתנדבו ואין דרך המתנדבין אלא להתנדב מעות וא"כ צריכין שפיר סוחר כנעני לקנות ממנו הסירות ומשני אין כאן עני שאין דרך העני להיות לו סירות של כסף וזהב וביום ההוא לא יהיה כאן עני וכל אחד מישראל יהיה לו בביתו סירות של כסף וזהב כמפורש והיה כל סיר בירושלים וביהודה קדש לה' צבאות ובאו כל הזובחים וגו' דהיינו שיהיו עשירים ויהיה לכל אחד סיר של כסף וזהב בביתו להקדישו קדש לה' ויש לדקדק שאמר בירושלים וביהודה דמשמע בכל ארץ יהודה וכי מותר לאכול ק"ק וזבחים חוץ לירושלים בכל ארץ יהודה ולפי מה שאמרו לעיל דהקב"ה עתיד להוסיף על ירושלים כו' והיינו מארץ יהודה נימא דמה שהוא עתה ארץ יהודה יהיה קדש לה' ודו"ק:

אילימא כנעני ממש כו'. ר"ל דכל מה שהוזהרו בו האבות ליקח מבנות כנען ודאי דהשבטים נמי נזהרו בו והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בו פרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ומה שפירש רש"י בחומש כל בנותיו לנחמו ר"נ אומר כנעניות

היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אגמרא דידן והרא"ם בסוף פרשת ויחי פי' דלא פליגי דשאני יהודה שהיה מלך והיה סיפק בידו לישא אשה מאיזה אומה שירצה אבל אחיו כו' ע"ש והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי עו"ג לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכ"ה בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו כדכתיב וירד יהודה וגו' ואמרו פ"ק דסוטה שהורידוהו מגדולתו ונראה דתלמודינו מצי סדר כרבי יהודה דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות תאומות נולדו עם כ"א מהם ונשאום ואע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמצינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות ודו"ק:

לעוה"ב כולו הטוב כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר רעות בלשוי רבים והטוב בלשון יחיד לפי שהרעות יש בהם שינוים רבים לפי המקבלים ולא כן הטוב הבא ממנו יתברך הוא טוב אמיתי בלי שינוי וז"ש מפי עליון לא תצא הרעות הבאים שינוי נגד הטוב האמתי אבל הם באים בעוה"ז לפי המקבל ואין אחדותו ניכר לפי שינוי המקבלים דעל בשורות טובות אמר הטוב שהוא הטוב אמתי שהוא הקב"ה הוא המטיב לכל ועל בשורות רעות אמר ברוך דיין האמת שאין הרע בא ממנו יתברך רק לפי אמיתת הדין לבא. על המקבל אבל בעוה"ב יהיה ניכר אחדותו שלא יהיה שינוי רע רק כולו הטוב והמטיב:

[**האידנא לאו א' כו' אבל בעוה"ב נקרא בי' ה' כו'**. והיינו שמו אחד שהוא שם המיוחד לעוה"ב בכתב ובקריאה וקאמר סבר כו' לעולם כתיב כו' כתיב זה שמי כו'. הכל מבואר בפרק עשרה יוחסין]:

דף נ:

יש זריז ונשכר כו'. **ולא עביד במעלי שבתא כו'** יש לדקדק דמשמע לכאורה דנשכר במה דלא עביד במעלי שבתא משום איסור מלאכה בע"ש ואם כן לא הוה ליה למימר במעלי שבתא דמשמע כל היום דע"ש כיון דליכא איסורא אלא מן המנחה ולמעלה כדמסיק לעיל וע"כ נראה לפרש דנשכר בכל היום דע"ש דלא עביד מלאכתו בו ויש לו פנאי להכין לצורך שבת ומתחיל בע"ש בהשכמה כדאיתא פרק כל כתבי (יט:) והשתא ניחא בהך דשפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא מעלי שבתא שנדחק רש"י לפרש ואף על גב דלאו לשם מצוה קמכוין מצוה שלא לשמה מיהא איכא כו' ע"ש דלשיטתנו ניחא דמצוה ממש קעביד שמכוין כל היום לצורך שבת ולא עביד מלאכתו ודו"ק:

וכתיב כי גדול מעל וגו' שעושין לשמה כו' מבואר כי העושה שלא לשמה דהיינו לשום תכלית שלמטה ומיהו שאינו מתכוין לרעה כמ"ש התוספות אין חסד שלו בעוה"ז מגיע רק בעולם התחתון דהיינו עד שמים אבל העושה לשמה ותכליתו נוגע למעלה הרי גם חסד שלו בעוה"ז יבא מלמעלה מעל השמים ובתרתי הני קראי מסיים בהו ועד שחקים אמתך דהיינו שכר של צדיקים בעולם הבא מקרי אמתך דתרווייהו בין עושין לשמה ובין עושין שלא לשמה יזכו לשכר שבעולם הבא דהיינו עד שחקים כמו שכתוב בפרק אין דורשין דרקיע שלישיי מקרי שחקים ע"ש שבו שוחקים מן לצדיקים לעולם הבא:

עבדה ומזבנא אשתבוחי כו' מהאי לישנא משמע דלא דווקא מתקולתא דה"ה בשאר דברים שהיא לא עשאם אין לה לישא וליתן ולהתבזות בשווקים דאין כבודה אלא פנימה לישב בביתה ולעשות מלאכה כדאמרינן פרק אף על פי (כט:) וקרא דמייתי הכי מוכח סדין עשתה בידיה ותמכור ומסיים וחגור נתנה לכנעני ורצה לומר חגור שלא עשתה מתבזה למכור בעצמה אלא שנתנה אותו לכנעני תגר שהוא ימכור אותו וק"ל:

ומגדלי בהמה דקה כו' בא"י קמיירי כדמוכח מדברי התוספות ואיסורא דרבנן נמי איכא כמו ששנינו פרק מרובה (בבא קמא עט:) וכן קוצצי אילנות טובות איסורא נמי איכא משום בל תשחית כמו ששנינו פרק החובל (צח:) אלא דקאמר הכא דעונשן דאינן רואין סימן ברכה ומשום דתהו ביה כו' וק"ל:

ד' פרוטות אין רואה בהן כו' דשיעור הפרוטה מקרי ממון בכ"מ וראוי לחול עליו ברכה וכדאמרי' פ"ק דב"ב כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך וקאמר הכא דאלו ד' פרוטות אינן ראוין שתחול הברכה עליהן גם אם מקבלין מיד מי שפרוטה שלו מחברך כאיוב:

כ"ד תעניות וכו' מספר כ"ד נגד כ"ד משמרות אנשי משמר שישבו בתענית:

[**שאלמלא מתעשרין אין כותבין כו'**. והיינו בכותבין להשתכר בהן דומיא דתגרי תגריהן דהוי שלא לשמה כדלקמן באידך ברייתא דאם עושין לשמה רואין וק"ל:

שנאמר שמע בני וגו' תורת אמך כו'. מפורש בר"פ כיצד מברכין]:

דף נג:

מה ראו חנניה כו' עיין פירש"י. והתוס' והר"ן דחו פירושו ע"ש ופירשו התוס' מה ראו שלא ברחו כו' ויש לגמגם בדבריהם דמדניאל ליכא ראיה דדניאל שבקו לו לברוח כדקאמר התם ונבוכדנצר אמר ייזיל דניאל מהכא דלא לימא קלי לאלהא בנורא כו' ודניאל נמי ברח מטעם דקאמר התם דלא לקיים ביה פסילי אלהיהם תשרפון וגו' והנראה לקיים פירש"י ולא תקשי הא אמרינן בע"ג אל יעבור ויהרג דאפי' נוטלין את נפשך

איכא למימר דתודוס לא ס"ל הכי אלא ס"ל כרבי ישמעאל דפליג דקאמר בפרק בן סורר (סנהדרין עד.) מנין שאם אומרים לו לאדם עבודת כוכבים שיעבור ואל יהרג ת"ל וחי בהם וגו' ומה שהקשו עוד דהא פרהסיא כ"ע מודו יהרג ואל יעבור כדאיתא פרק בן סורר (שם:) י"ל דלאו קושיא היא דלא פרהסיא הוה דלא הוו שם עשרה מישראל בצלם שהעמיד בבקעת דורא וכדאמרי' גבי נעמן שלא היו עשרה מישראל בבית רמון דליכא פרהסיא אלא בעשרה מישראל כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל וההיא אלמלא נגדוה כו' אתיא כפשטיה כיון דלא היה פרהסיא לא נצטוו לקדש השם ולא היו סובלין יסורין ונגדא דקשין ממיתה אבל שמסרו עצמן למיתה אע"פ שלא היו מצווין לקדש השם קאמר הכא דנשאו ק"ו מצפרדעים כו' ומיהו האי ק"ו פריכא הוא דהצפרדעים גם שלא היו מצווין על קידוש השם מ"מ קדשו השם כיון דלא נצטוו על וחי בהם וגו' אבל חנניה וחביריו גם שהיו מצווין על קדוש השם בפרהסיא מכל מקום הכא בצנעא דלא היו מצווין על קידוש השם לא הוה להן למסור עצמן כיון דנצטוו על וחי בהן וכה"ג מצינו דילפינן ק"ו אע"ג דפריכא הוא דמכניסין הפירכא בק"ו:

אצל תנור כו' דלא הזכיר ופרט מכל שאר כלי בית וצרכיו אלא התנור ומשארות לדרשה זו אימתי משארות כו' כמו שסמוכות בקרא והענין מבואר שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים לפי שהצפרדעים טבען במים ולהרחיק עצמן מן ההיפוך שהוא האש ואעפ"כ בשליחות השי"ת קדשו עצמן בשליחותן שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה אש בתוכו וק"ל:

מטיל מלאי כו' יושבי בישיבה של מעלה בעולם הבא מדמה לה לסוכה כמ"ש וסוכה תהיה לצל וגו' וקאמר דבאותו צל סוכה יהיו החכמים והמהנה אותם מכספו וק"ל:

דף נד.

אלו הן באר כו'. בפ"ה דאבות מפיק קברו של משה ומערה כו' דחשיב הכא בתוך עשרה דברים ועייל מטה של משה והשמיר מיהו איכא כמה תנאי בשמעתין והתם דפליגי בהכי ולכאורה דחשיב הני עשרה דהם כולם שינוי טבע וכיון דאין חדש תחת השמש כדפריך פרק אין בין המודר (נדרים לט:) וקאמר דנבראו בערב שבת בין השמשות אך גבי כתב ומכתב כפירש"י לא ידעתי לכוון מאי שינוי טבע יש בהם ויש לפרש דהכתב הוא כתב שלנו הוא ניתן מלמעלה בכ"ב אותיות הוא דבר חידוש נשתנה מכל כתבי האומות והמכתב שהוא העט והקולמוס כפירש"י היה סנפירון כמו הלוחות והמטה שזהו חידושן כדאי' במדרשות והא דלא חשיב נמי שאר שינוי טבעים. ונפלאות כגון

קריעת ים סוף למשה והירדן ליהושע ועוד שאר מופתים שנעשו ע"י נביאים מפורש בדברי הרמב"ם ע"ש ונראה הא דעשרה דברים בע"ש נבראו כו' דודאי נבראו בששת ימי בראשוה דאין כל חדש וגו' אלא דר"ל דלא נגמרו בפועל אלא בכח עד שנגמר פעולות כל אחד מהי' דברים בשעתו והרמז דכל פעולות ומעשה בראשית מסיים בי' דהששי לרמוז דבסוף ששי בין השמשות נבראו עשרה דברים והיינו בכח ולא בפועל וק"ל:

ז' **דברים נבראו קודם כו'**. כל המאמר מפורש בפ' אין בין המודר (וע"ש):

אין לו כביה בו' לפי ששאר החוטאים נידונין י"ב חדש בין הגוף בקבר ובין הנשמה בגיהנם אבל אלו הפושעים שהם האפיקורסים כו' נידונין לעולם כמפורש פ"ק דר"ה (יז.) והיינו תולעתם בקבר לא תמות לאחר י"ב חדש גם כי טבעם שלא לחיות יותר מי"ב חדש ואשם בגיהנם לנשמות לא תכבה לעולם שיהיו נידונין בה ועי' בסוף עדיות:

מפני מה לא נאמר כי טוב כו' ר"ל דמהא מייתי לה רבי יוסי דאור של גיהנם בשני נברא ואר"א אע"פ שלא נאמר בו כי טוב כו' כללו בששי כו' ר"ל דודאי בשני שעדיין לא נברא אדם ולא הוה חטא לדון הרשעים לא נאמר באור גיהנם טוב אבל משנברא אדם בששי וחטא בעטיו של נחש ונגזר מיתה על האדם ועל דורותיו ושיהיו הרשעים נידונין בו נאמר בו שפיר כי טוב וק"ל:

שני דברים עלו כו' הן בעצמן שני הדברים שאמר רבי נחמיה לעיל אף האור והפרד שגם הם עלו במחשבה בע"ש דהיינו שנבראו בכח דהיינו האור בכח ב' אבנים והפרד בכח ב' בהמות אבל לא יצאו לפועל אלא עד מוצאי שבת ע"י דעת ופעולת אדם שטחן כו' והרכיב כו' וע"ז אמרו פרק אין עומדין (ברכות לג.) גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכה חול לפו שבתחלת חול במוצ"ש נתנה דעה באדם מעין דוגמא כו' לברוא האור והפרד להתקיים מחשבת הקב"ה שבע"ש ומשמע דבמוצ"ש מיד נברא האור ואיתא במדרשות שסבור אדם שהעולם חשוך בעדו במוצאי שבת עד שנברא האור במוצ"ש ובירך מאורי האש ואגב דנקט גבי אור במוצאי שבת נקט נמי הכי גבו פרד. ויש לדקדק מהא דמסיק אור דידן עלה לבראות בע"ש ולא נברא עד מוצאי שבת כו' והא אמרי' פ' אין דורשין (חגיגה יב:) שמים שנבראו מאש ומים מוכח מזה שאש נברא ביום הא' וי"ל דאור דידן דקאמר הכא לאו היינו אש היסודי שנברא ביום א' ומאש ומים שהם יסודות פשוטים נבראו שמים וק"ל:

מלמד שבא צבעון על אמו כו'. מפורש בח"ה פ' יש נוחלין ע"ש:

ולפיכך הביא פסול לעולם כו' לפי שבא מב' בהמות סוס וחמור שהם כלאים זה בזה קראו פסול או שסובר פסול ממש כמ"ד בתוספתא דכלאים אסור לרכוב על פרדה מק"ו

כו' ועי"ל שנקרא פסול ע"ש שמכתו קשה כמו שאמרו ברפ"ק דחולין (ז.) דר' פנחס בן יאור אסרו להשהותו בביתו וכתב החזקוני בפרשת וישלח פירש"י שהבוא פסולין כו' וא"ח והרי לעיל פרשת תולדות גבי כי גדל מאד פרש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו כו' א"כ משמע שהיו כבר אלא ה"ק כו' ע"ש והאריך לתרץ בדחוקים ואין צורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר מיתת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסופר הכתוב מה שכבר נעשה בימי אברהם ויצחק א"נ קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה הוה מבני שעיר יושבי הארץ שכבר הוו יושבים בארץ ואז מצא הימים ואח"כ בזמן יצחק בנו נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והוריש את החורי וישב תחתיהם ובעיקר קושייתו והא איכא הכא כמה תנאו דפליגי וס"ל דכבר נברא פרד בין השמשות וא"כ הך דרשה דפרק הפועלים דהוו אומרים זבל פרדותיו כו' מצי סבר כחד מהנך תנאי דפליגי הכא וק"ל.

וי"א אף בגדיו של אדם כו'. עי' פירש"י ענינו קיבוץ כל חיותו עופות אצל אדם כמ"ש ויצו ה' וגו' כל חית וגו' ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' וכדי שיהו כבושים תחתיו כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חית וגו' וק"ל:

דף נד:

שבעה דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ע"ד משאז"ל שוב יום אחד לפנו מיתתך ונמצא כל ימיו בתשובה:

ויום נחמה פירש"י של כל אדם כו' ע"ש ויותר נראה לפרש יום נחמה שיתנחמו ישראל על גלותן והיינו טעמא שיהיו כל ישראל תמיד בכל יום בתשובה דאין נגאלין אלא בתשובה כדאמר פרק חלק היום אם בקולו תשמעו:

ועומק הדין לומר לך שיהו מתון בדין לפו שהוא עמוק מי ימצאנו ועד"ז אמרו הדין יקוב ההר כאלו הדון בעומקו של ההר:

ואמר **ואין אדם יודע מה בלבו כו'** דאם הוה יודע הוה כ"א יורד לחיי חברו גם לבטל מחשבתו ואמר ואין אדם יודע במה משתכר כו' משום מפקיעי שערים לאותו דבר שיהוו הכל להוטים אחריו כדי להשתכר בו וע"י זה יתייקר אותו דבר:

ואמר **ומלכות בית דוד כו' ומלכות פרס כו'** זהו מן הדברים המכוסים כמפורש בספר דניאל סתום הדברים וחתום הספר וגו' עד עת קץ ופירש"י שם היינו נבואתו יקידת חיותא ויקבלו מלכותא קדישי עליונין וגו' ונראה דלאו היינו יום נחמה דקאמר לעיל ואפשר דיום נחמה יהיה מקודם בבוא משוח בן יוסף וק"ל.

ג' דברים עלו במחשבה לבראות כו' אור ופרד נמי עלו במחשבה לבראות בע"ש דקאמר לעיל ולא שייך להנך דהכא דר"ל שעלו בתחלה במחשבה לבראות דהיינו בכח שיצאו לפועל לאחר זמן כשיהיה מת ותבואה אבל אור ופרד היו ראווין לבראות בע"ש כשאר בריות אלא שהניח הקב"ה בריאותן במוצ"ש שיצאו לפועל בדעת אדם:

על המת שיסריח כו' ועל התבואה כו' הם שינוי וחידוש בריאה אבל על המטבע שוצא מה שונוי בריאה וחידוש יש בה שוצא דגזירת מלכים הוא שיצאו מטבעותיהם ויש לפרש דהוא גופה חידוש שיגזרו על הוצאות מטבעותוהם במשא ומתן ודו"ק.

וי"א אף על המטבע שיצא כו' יש לעיין בזה דכל הני בריאות דחשיב הכא הוא שינוי וחידוש בריאה ככל הנך עשרה דברים דלעיל וכן הנך ג' שעלו במחשבה כו':

דף נו.

ולא היו מפסיקין כו'. עפרש"י מפירושו נראה לר"מ דאין אומרים כלל בשכמל"ו ודרשה דלקמן ואנן מ"ט אמרי' לי' כו' היינו אליבא דר"י ומיהו לפי גירסא שניה שבפרש"י שהיו אומרים בשכמל"ו ק"ק דא"כ הא דאנן אמרי' ליה לא אתיא נמי לר' יהודה שהרי מיחו חכמים באנשי יריחו דהיינו שלא לאומרו ומלשון המרדכי שכתב מפסיקין ולא היו שותקין אלא שהיו אומרים בשכמל"ו עכ"ל ור"ל שלא היו שותקין והיו אומרים בשכמל"ו בקול רם כמו פסוק ראשון והיינו שלא היו שותקין לאומרו בלחש וק"ל:

רבא אמר כו' כפירש"י בחומש כי מלת היום אינו דבוק עם לבבך אלא עם אשר אנכי מצוך היום וכה"ג פרש"י גבי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה ובטור א"ח כתוב ג"כ יש להפסיק בין היום ובין לאהבה ומיהו ק"ק אמילתיה דרבא שהוא מפרש לה דלא כמאן מהנך תנאי דלקמן וכי פליג אהני תנאי דלא מפרשין כורכין שמע הכי וק"ל:

בקש יעקב לגלות כו'. מלשונות הכפולים בהאי קרא האספו ואגידה לכם וגו' הקבצו ושמעו וגו' דהיינו האספו ואגידה לכם באחרית הימים היינו ממש קץ הימין שנאמר בסוף דניאל ומשמע לפי הדרש הימין מלשון ימים דהכי פרש"י שם ולא כפירש"י בשמעתין ימין שיחזיר ימינו לפניו כו' ע"ש ואמר הקבצו ושמעו וגו' ע"ש קיבוץ גליות כדמפרש בב"ר ומפני שלא הוזכר בקרא בתר הכי שהודיע להם זמן קץ הימין וקיבוץ גליות אמרו שנסתלקה ממנו שכינה כדי שלא יבא לגלות קץ הימין כמ"ש גם בדניאל סתום הדברים וחתום וגו' אבל הוא חשב מטעם אחר שנסתלקה ממנו השכינה דשמא יש פסול במטתו ופי' הסמ"ג שמא יש בכם פסול שאינו מאמין בה' אחד כו' ע"ש וז"ש להו ושמעו אל ישראל אביכם דהיינו שתקבלו מלכות שמים עליכם כמו שקבל ישראל

אביכם ועיין בב"ר. ובזה הלשון השיבו שמע ישראל וגו' כפרש"י לאביהם היו אומרים כן שמע ישראל ה' וגו' כשם שאתה קבלת עליך ה' שהוא שם האחדות גם אלהינו ה' אחד ומלשון אלהינו לשון רבים ולא כתיב אלהיך וגו' מלשון יחיד כדכתיב בתר הכי ואהבת את ה' אלהיך וגו' אמרו דלא משה אמרו בתחלה רק בני יעקב ואח"כ גם משה אמרו ע"ש זה בהאי לישנא ועל כוונה זו אמר הכתוב אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם ר"ל אני ה' שהוא שם המיוחד לא שניתי רק אחדות גמור ובני יעקב ממש לא כליתם דבר זה אבל הודו לדברי אביהם לומר ה' אחד:

פתח הנראה לפי סוגיא דשמעתין כי יעקב אמרו כששמע שהיו בניו מזכירים שם שמים כשאמרו שמע ישראל ה' וגו' וכמ"ש ביומא כשהזכיר כה"ג השם ביוה"כ היו עונין אחריו בשכמל"ו ותניא ר' אומר כי שם ה' אקרא וגו' אבל משה לא אמרו דהיינו בפ' שמע ישראל ה' וגו' שנכתבה בתורה מפני שלא אמרו כדרך הקורא ק"ש כמקבל עליו מלכות שמים אלא בדרך לימוד לישראל כתבה וע"כ לא שייך ביה לענות אחריו בשכמל"ו ולזה אמר אנן נמי בקורא ק"ש לקבל עליו עול מלכות שמים היה לנו לומר ג"כ בשכמל"ו כמ"ש יעקב בקבלת בניו עול מלכות שמים עליהם וכדכתיב כי שם ה' אקרא וגו' כמ"ש ביומא אבל משום דלא אמריה משה בתורה היה גנאי להוסיף על דברי משה ולהפסיק בקול רם בשכמל"ו בין ה' אחד לואהבת ומשום דאמרו יעקב בקבלת מלכות שמים נימריה מיהת בחשאי ומסיק דהיכא דאיכא למיחש לתרעומת המינין התקינו שלא ניחוש אל מה שלא אמרו ונמריה בקול רם כמו שאמרוהו בני יעקב. זהו הנראה לפי סוגיין דשמעתין ולפי המדרשות פירשו בו המפרשים דרכים אחרים:

דף נז.

עורות קדשים כו' עמדו בעלים והקדישום כו'. פירש"י כל הני משמרות יחד והקדישום כו' ע"ש והוא דחוק ולולי דבריהם נראה דבעלים ממש קאמר דומיא דלקמן גבי קורות וה"נ הכא בעלים ממש קאמר דהקדישום קודם שיזכו בהן הכהנים דלא זכו בהן עד אחר הקרבת קרבן כדכתיב עור העולה אשר הקריב וגו' וק"ל:

צאו מכאן בני עלי שטמאו כו' ומפורש בקרא שיצאו מן העזרה כמ"ש והקימותי לי כהן נאמן וגו' והיה כל הנותר וגו' ואמר ספחני נא וגו' ואמר שטמאו את וגו' כדכתיב ואשר ישכבון את הנשים וגו' ואע"פ דבפרק במה אשה קאמר דלא חטאו באשת איש אלא ששהו את קניהן כו' ומעלה עליהן הכתוב כאלו שכבום ה"נ איכא למימר הכא דמעלה עליהן כאילו טמאום וה"נ המ"ל הכא על שמכבדין א"ע ומחללין הקדשים כדלקמן גבי

יששכר כו' וכמפורש בהו למה תבעטו בזבחי וגו' ובוזי יקלו וגו' אלא דעדיפא נקט חטא דאשר ישכבון וגו' ובפ"ק דיומא אמרי' בהדיא לא חרבה שילה אלא משום ב' דברים ג"ע ובזיון קדשים כו':

אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן כו'. פרש"י אלתן מקלותיהן כו' ע"ש וק"ק שהרי כלל כולן לבסוף בזה במ"ש ועבדיהם חובטין במקלותיהן כו' ולא אמרה נמי בהאי לישנא אלותיהן ובכלל המאמר קשה הכפל בכ"א אוי לי מבית בייתוס אוי לי כו' ונראה שזכר כאן ד' בתי כ"ג על פי מ"ש בס"פ א"נ בד' כתות שאין מקבלין פני שכינה כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לשון הרע שעון שלהם בדיבור ע"י שנאת חנם כמפורש שם ולכך לא חשיב נמי גסות רוח שגם הוא אינו מקבל פני שכינה דדרשינן ביה גבה עינים וגו' אותו לא אוכל אלא שאינן ע"י הדיבור ואמרי' בפ"ק דיומא ושנות רשעים תקצרנה הם כ"ג שבבית שני שהיו בו יותר מג' מאות כ"ג ולזה אמר בכאן על הד' כתות אלו שהיו בבתי ד' כהנים אלו וכלל בכולן שהיה בהן גסות הרוח ופרט בכ"א כת אחד ואמר אוי לי מבית בייתוס שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מאלחן של בית בייתוס מלשון אלה ושבועה שהיו בעלי שבועות שקר דהיינו כת שקרים:

ואמר **אוי לי מבית חנין** שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מלחישתן שהוא לשון הרע הנאמר בלחש כמ"ש כל מלחא דמחאמר' באפי ג' לית ביה משום לישנא בישא.

ואמר **אוי לי מבית קתרוס** מגאוותן:

ואוי לי מקולמסן הן כח לצים כותבין במליצותיהן גנאי לבני אדם כמ"ש הוי חוקקי און וגו':

ואמר **אוי לי מבית ישמעאל כו'** היינו מגאותן:

ואוי לי מאגרופן היינו החנופה כמ"ש פרק א"נ מיום שגברה אגרופה של חנופה נחעוותו הדינין כו' ומסיק על כולן הגסות שבהן שהן כ"ג ובניהן כו' וחתניהן כו' דכל הכבוד שלהן הוא ודו"ק:

ויכנס ישמעאל בן פאבי וכו'. כשר היה כפרש"י והא דקאמר התם שנות רשעים תקצרנה על כ"ג שבבית שני היינו אותן שלא הוציאו שנתן ולא היו בכלל שמעון הצדיק ויוחנן כ"ג וישמעאל ור' אליעזר בן חרסום דאותן חיו כמה שנים כדקאמר התם ומיהו ק"ק אמאי נקט הכא דצוחה עזרה על ישמעאל שיכנס טפי מעל שאר כהנים כשרים שהיו שם כדאמרינן התם ודו"ק:

ויכנס יוחנן בן נרבאי כו'. יש לדקדק בזה דחשיב ליה הכא בכלל כהנים כשרים ובפ"ק דיומא לא הוציא מכלל שנות רשעים שהוציאו שנתן אלא שמעון הצדיק ויוחנן כ"ג

וישמעאל ב"פ ור"א ב"ח אפשר דהיינו יוחנן כ"ג והיינו יוחנן בן נרבאי דהכא ומזה יש ליישב דגבי ישמעאל ניחא דאמר שהוא תלמידו של פנחס ע"ש מעלתו כאילו היה פנחס בן אלעזר רבו שהיה מפורסם במעלה אבל ביוחנן בן נרבאי שאמר שהוא חלמידו של פנקאי למעלתו אין שם רבו פנקאי מפורסם מי הוא אבל אם הוא יוחנן כ"ג שהוא ששימש פ' שנה בכהונה גדולה ואח"כ נעשה צדוקי ניחא דשינה שם רבו פנחס לגנאי לו פנקאי כלומר שאינו עוד תלמיד של פנחס וניחא נמי אם היה יוחנן דהכא הוא יוחנן כ"ג שהיה מתנהג כ"כ בגדולה ובעשירות לפי שהיה מבני חשמונאי כ"ג ומלכים וק"ק אמאי לא חשיב התם בכלל כהנים כשרים את מתתיהו כ"ג דודאי כ"ג כשר היה שמזכירין אותו בנס דחנוכה ויש ליישב ודו"ק:

דף נז:

נפסקיה לימיניה יהב כו' כיון דעיקר עבודה בימין והוא כרך ידיה בשיראי בשעת עבודה נגזר עליו מן השמים למשקליה למטרפסיה בהאי עלמא ליפסקיה אותה יד ימין ולא היה יכול להציל עצמו ביד שמאל: סליק פרק מקום שנהגו

דף סב:

ניתני לי מר ספר יוחסין כו' אין לפרש ספר יוחסין לגלות לו משפחות המיוחסין ואינן מיוחסים דהא אמרינן בפרק י' יוחסין דאסור לגלות רק פ"א בשבוע והכא קאמר דברוריה תנייה בתלת שנין ולזה פרש"י דאינו כן אלא ספר יוחסין הוא מתני' דדברי הימים עכ"ל דהיינו מתני' שמפרש ספר ד"ה לפי יוחסי השבטים ומשפחותיהם וכן מוכח לקמן הא דבין אצל לאצל כו' וק"ל:

מיום שנגנז ספר יוחסין כו' לא נתנו טעם למה נגנז ספר יוחסין ואפשר מטעם שאמרו בפרק י' יוחסין דישבו ובדקו אחרי משפחות וכיון שהגיעו לסכנה פירשו ופרש"י שהגיעו לפסול בעלי זרועות ויהרגום מזה ראוי (הכא) לגונזו ומסרום החכמים לתלמידיהם בע"פ פ"א בשבוע כדאמרינן התם והיינו דקאמר הכא תשש כחן של חכמים כו' היינו להודיע כולם בע"פ ודו"ק:

וכהה מאור עיניהם כו' דהיינו עין השכל והנבואה והיינו דתשש כח החכמה כי אם אין הנבואה לא ידענו כח החכמה דעדיפא מנבואה ותלה הדבר ביחוס כדאמרי' דאין הנבואה שורה אלא על מיוחסין שבישראל:

[**בין אצל לאצל כו'**. פירש רש"י שני מקראות ופרשה גדולה ביניהן וכו' ע"ש אבל בערוך אצל פירש פסוק הוא בד"ה תחלתו אצל וסופו אצל ואע"פ שקרובין כו' ע"ש]:

דף סד.

קהל ודרה וישראל כו'. וכל כת משמע עשרה כדלקמן בגמ' עדה ילפינן ממרגלים דכתיב הבדלו מתוך העדה וגו' וישראל ילפי' מג"ש דתוך תוך כדאמר פ' בן סורר ולענין קידוש השם בעי עשרה דכתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וגו' וכתיב התם מתוך העדה וגו' וקהל נמי משמע בכ"מ עשרה ואפשר מדהנהו כתות עדה וישראל עשרה קהל נמי עשרה ודו"ק:

לאהבתי כי ישמע וגו'. נראה לכוון בזה לפי ענינו שהיו שלשה כתות זו אחר זו ובכ"א מהכתות לא היו פחות מג' כתות דהיינו שלשים בני אדם ומשום דמספקא לן אי כו' כדלקמן בגמ' וכל זה נרמז בפסוק שלפני אהבתי כי ישמע וגו' דהיינו שזכר לעיל ג' כתות בכת הראשונה שאמר (בית) ישראל בטח בה' וגו' בית אהרן בטחו בה' וגו' יראי ה' בטחו וגו' ודכת ראשונה היתה משולשת ולא היו בה פחות משלשים עשרה מכלל ישראל ועשרה מבית אהרן ועשרה מיראי ה' נגד קהל ועדה וישראל דכתיב בקרא ולגבי כת שניה אמר כיוצא בו שהיתה משולשת ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברר יראי ה' גו' ולזה תקנו ג"כ נגד הכתוב שהיו משולשים אמרו ג' פעמים הלל בשני כתות הראשונות ועל ב' כתות אלו הראשונות שהיו מרובין אמר יוסף ה' עליכם וגו' שלא ישלוט בהן עין הרע אבל בכת שלישית גם דבעי ג"כ שלשים מ"מ לא היתה משולשת דודאי שלא היו בה יראי ה' דכת עצלנית מקרי לקמן בברייתא ולפי שהיו מועטים לא אמר עליהן יוסף ה' וגו' ולכך לא פרט בהן שהיו כת משולשת אבל כללן ואמר ולא היה עין הרע בהו ואנחנו נברך וגו' כלומר גם שאנחנו אחרונים מכת עצלנית מ"מ באנו בכלל ונברך ה' מעתה וגו' וז"ש שלא הגיע כת שלישית שהיו מועטין להתחיל אהבתי כי וגו' ועוד עיין בפי' מקרא זה בענין זה פ"ק דר"ה ודו"ק:

דף סו.

מבני בתירה כו'. ג' היו בני בתירה והם כולם ת"ח נזכרו בערוך בשמם רבי יהושע ור' שמעון ור' יהודה ובודאי דרק א' מהם היה נשיא אבל הלכה זו כשנשאלה נתעלמה מכולם וק"ל:

ואהיה נשיא כו'. לא הל"ל אלא מי גרם שאהיה נשיא כו' דא"כ לא היה קנטורו רק אנשיא שהוריד את עצמו אבל קנטורו היה גם עם שאר בני בתירה ות"ח אחרים דהיינו מי גרם לכם שהקב"ה נתן בלב הלל לבא מבבל לירושלים בפסח זה שחל י"ד שלו בשבת. ואמר **עצלות** שבכם כו'. מצינו לשון זה בביטול תורה כמ"ש בעצלתים ימך המקרה גו' וק"ל.

אם אינם נביאים כו'. ר"ל דודאי כבר מימים שחל י"ד בשבת אלא שאכשר שהיה זה זמן רב ונשכח היאך עשו וגם הלל אמר ששמעתי כבר ושמחתי לזה אמר אם אין נביאים הן לידע היאך עשו מ"מ בני נביאים הן ואולי יהיו זקנים בתוך ישראל שיזכרו היאך עשו כבר וכן נתברר למחר כו' וק"ל.

דף סו:

חכמתו מסתלקת כו' הלכה זו ששמעתי ושכחתי כו' משמע ליה דעכשיו שכחתי מתוך קנטורו דאל"כ נא הוה ליה למימר אלא דלא הוי בידיה וק"ל.

עורי עורי דבורה גו'. בכמה כתובים מצינו בהאי לישנא והכא משמע דאסילוק שכינה ממנה קאמרה הכי והיינו דבההוא קרא עד שקמתי דבורה גו' שתלתה השבח בעצמה ולא הזכירה כלל את ברק משא"כ בהאי קרא דעורי עורי גו' תלתה השבח וההלול בברק כמ"ש קום ברק ושבה גו' וע"כ אמרו משום דכבר תלתה השבח בה ונסתלקה השכינה קאמרה ובקשה עורי עורי גו' שתתעורר השכינה להחזיר נבואתה ושוב תלתה השבח בברק קום ברק גו' וק"ל.

ממשה דכתיב ויקצוף וכו'. ועוד כתיב ויקצוף גבי משה במן שהותירו וגבי שעיר חטאת שנשרף ובמדרש אמרו גם בהנהו ויקצוף דנתעלמה שום הלכה מיניה. על ידי כעסו ומה שלא הביא הכא הנהו קראי דכתיבי מקמי דהאי קרא דמייתי י"ל דהתם אינו מפורש ושנתעלמה הלכה מיניה כי הכא דכתיב בתר ויקצוף משה גו' ויאמר אלעזר גו' אשר צוה ה' את משה גו' וכיון דמשה נצטוה על כך מפי הגבורה למה לא אמר הוא אלא דמתוך כעס איעלם מיניה עתה והא דנענש אלעזר על כך מפורש פרק הדר ודו"ק:

שנאמר ועתה קחו לי מנגן בפרק ע"כ ובפ' ב"מ מפורש ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות כו' אלא מתוך דבר שמחה כו' ובפ' ב"מ מפורש:

כי מאסתיהו מכלל כו'. ונראה דאסיפה דהאי קרא קסמיך דמשום כעס מאסו דמסיים ביה הו' יראה ללבב שהוא הכעס שבלבו של אדם כמ"ש הסר כעס מלבך וק"ל:

דף סח.

שירקא דמעיא כו'. פירש"י ליחה כו' מיחוי לשון דבר הבזוי כולי מחים רשיעא אלמא דבר רע כו' ע"ש ויותר נראה לפרש כולה מלשון מיחוי ממש כמשמעו ומחים ע"ש שהרשעים שמנים כפירש"י שם דבר השומן הוא רך ונמחה וק"ל.

ורעו כבשים כו'. פירש"י כבשים ישראל ועיין פירש"י בספר ישעיה ועי"ל למאי דמסיק עתידין צדיקים שיחיו המתים כו' יהיה פירושו ע"פ מ"ש פ' אין דורשין (דף י"ג) כבשים ללבושיך גו' דברים שהם כבשונו של עולם כו' ה"נ תחיית המתים הוא דבר שהוא כבשונו של עולם ובכלל מה לאחור שאמרו שם הוא.

ירעו בשן וגלעד גו'. האי קרא בלעתיד איירי כל הענין שישובו ישראל לנחלתן לא"י ופרט בשן וגלעד לומר שיזכו הצדיקים אז להחיות המתים כמו שזכו אליהו ואלישע והקדים אלישע לאליהו בענין זה לפי שהוא החיה שנים כמ"ש פי שנים ברוחך ונראה דנקט בשן וגלעד שהן אינן מעיקר א"י לומר שאף המתים שבח"ל יזכו לתחיית המתים ע"י הצדיקים וע"פ מ"ש במדרשות שע"י הצדיקים הנקברין בח"ל יזכו גם שאר מתים שם לגלגול מחילות.

ואיש משענתו גו'. לפי פשוטו דקאי אזקנה דנקט וכיון דנקט גם זקנות לא ה"ל למכתב ואיש אלא ומשענתן בידן ועוד מדכתיב ישבו זקנים גו' לא יתכן בו משענת והל"ל עוד ילכו זקנים גו' ומשענתו גו' וע"כ דרשוהו שהוא מלתא אחריתי ואיש צדיק יהיה משענתו בידו להחיות בו המתים כמו שעשה אלישע וק"ל.

דף סח:

כתוב א' אומר עצרת לה' גו' וכתוב א' כו'. הנהו תרי קראי חד גבי ז' של פסח כתיב וחד גבי ח' של סוכות כתיב מ"מ אינו דומה לו לחלק בין ב' יום טוב הללו. ודקאמר הכל מודים בעצרת כו'. לאו ניהו עצרת דהני קראי אלא חג השבועות נקרא עצרת בלשון חכמים וביה לא כתיב לה' ולא כתיב ביה נמי לכם ומסברא דבעי לה' וקאמר דבעי נמי לכם מ"ט יום כו' וכן בשבת ופורים מסתמא דבעינן בהו לה' כמו כל שאר ימי השנה אלא דקאמר דבעי בהו נמי לכם ומייתי לה בשבת מדכתיב וקראת לשבת עונג דהיינו באכילה כמפורש פרק כל כתבי (דף קיח) ובפורים מייתי ליה מדכתיב יום משתה ושמחה מיום משתה יליף ליה דבעי לכם ולא מלשון שמחה דהא ביום טוב נמי כתיב ושמחת בחגך והיינו דאפשר דכולו לה' בשמחת לימוד התורה המשמח הלב והא דאמר גבי יום טוב אין שמחה אלא בבשר ר"ל אין שמחה לכם שהיא אכילה אלא בבשר ודו"ק.

כל האוכל ושותה בט' כו' כאלו התענה ט' כו'. **תלה שכר מצות אכילה בט' במצות עינוי ביוה"כ דאכילה צורך מצות עינוי היא שחס הקדוש ברוך הוא על ישראל שיוכלו לסבול העינוי בכח האכילה כדאיתא במדרשות ועי"ל לפי שמסברא יותר גדול שכר המענה עצמו לשם מצוה ממענג עצמו לשם מצוה וע"ד שכתבנו בסוף מסכת מכות אקרא דנשבע להרע ולא ימיר כי מתכונה שלמה היא הנשבע להרע לעצמו שהוא נגד יצר הרע דהיינו שלא אוכל ולא ימיר דהיינו הנשבע להטיב לעצמו כגון שאוכל וע"כ תלה כאן זו אכילת מצוה של ערב יוה"כ היא גדולה כעינוי יוה"כ גופיה שהיא נגד יצה"ר ודו"ק.**

שם עבדי ליה עגלא תילתא כו'. אולי שרמז להך דרשה דגלילאי בפר"ע כל הני תליתאי דחשיב התם וז"ש אי לאו האי כו' דהיינו יומא תליתאי כמפורש שם.

ואמר חדאי נפשאי חדאי כו'. כפל הענין לפי שיש באדם ג' נפשות שהם הטבעית וחיונית ושכלית כמ"ש הרמב"ם בשמנה פרקים וזו הנפש הטבעית אין לה עסק בתורה רק אלו נפשות שנים החיונית והשכלית ועליהם אמר בכפל חדאי נפשאי לך קראי בנפש החיונית ולך תנאי במעלה יתירה בנפש השכלית וק"ל.

דף פו.

דאכלי בארעא ואמרי באיגרא כו'. ומשום דכזית פסחא והוי האוכלין מרובין ואפשר שהיה צר להן ישיבת הבית בשעת אכילה הלכו מהם הרבה לאיגרא בשעת הלל שלא בשעת אכילה כדמסיק ואמר דהללא זה פקע איגרא כוונו בזה דודאי אכילתן בבית אפשר שזה אכלו לשם פסח וזה אכלו לשם אכילה גסה כמפורש במס' הוריות (י:) אבל ההלל ודאי דכולם לש"ש היה והיינו רמז דפקע איגרא לעלות חיל קריאתם למעלה לשמים וק"ל:

עליית בית ק"ק חמורה מבית כו'. ומסיק שאני היכל כו' והיינו טעמא דהשכינה יורדת שם מלמעלה למטה עד מעל הכפורת למעלה מי' כמפורש פ"ק דסוכה ונמצא העלייה של בית ק"ק שהוא למעלה מעל הכפורת הוא יותר מקודש שמשם באה השכינה למטה ואמר דאין נכנסין לה אלא פ"א בשבוע וא"ל כו' שהוא שיעור גילוי בדבר המוקדש ביותר כדאמרי' פ' עשרה יוחסין (עא) שם בן ד' אותיות אין מוסרין אותו לתלמידים אלא פ"א בשבוע וא"ל פעמים כו' ודו"ק.

דף פו:

מ"ט קרית לך רב הונא א"ל בעל השם כו'. פירש"י מקטנותי קוראין לי כך רב הונא עכ"ל ואין כאן טעם לקרוא הקטן בשם רבי ובספר יוחסין פי' בשם ר"ח שסמכוהו וקראו לו רב הונא עכ"ל וצ"ל לפירושו שמתחלה לא היה בחזקתם שהוא מוסמך כלל עד שהודיעם שהוא בעל השם הוא השיב להם שהוא מוסמך ובאתרא דלא ידעי ליה אי צורבא מרבנן הוא בעי לאודעיה לנפשיה וק"ל:

כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא כו'. ראיתי בספר מוגה שמחקו חוץ מצא והיינו משום דאין לו מקום כאן לפי ענינו ואינו נראה לפרש חוץ מצא כמשמעו שלא יצא האורח גם שיאמר לו בעה"ב צא וכי יתאכסן אדם בע"כ של בעה"ב ושמעתי דה"פ כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה שהוא מקרי בכל דבר בעה"ב שלך משא"כ כשיאמר לך צא אין זה מקרי אמירת בעה"ב שלך כלל כיון שא"ל צא וק"ל:

ואין מסרבין לגדול כו'. כתבו התום אמאי דיתיב אפוריא לא שייך למימר משום דאין מסרבין כו' ע"ש ומיהו ק"ק דהכא אפי' בדבר שיש בו גסות רוח השיב לו משום דכל מה שיאמר לך בעה"ב עשה כ"ש בהך דלקמן כי יהבו לך כסא כו' אמאי לא השיב לו נמי מהאי טעמא דכל מה שיאמר לך בעה"ב עשה וי"ל דלעיל לא ידע להשיב אלא מהלכות דרך ארץ אבל הכא ניחא ליה להשיב לו מדינא דגמ' כמ"ש בפרק הפועלים וילפי' ליה מקראי דגבי אברהם ודגבי לוט כפירש"י בשמעתין וק"ל:

מ"ט שתיתיה בתרי כו'. נראה דהיה אפשר וראוי לשתותו בבת אחת ואעפ"כ קאמר ליה מהלכות ד"א לשתותו בתרי זימני אבל ליכא לפרושי שהיה הכוס גדול וראוי לשתותו בג' זימני דא"כ מה השיב לו משום דג' מדרך ארץ דאינו נראה שיהיה מד"א משום גסות הרוח לשתות יותר מדי שיעור הראוי לאדם לשתות וקדו"ק:

מ"ט לא אהדרת אפך כו'. אפשר שהיה מנהגם כן לשתות באהדורי אפי קצת והכ"ג פירש"י לעיל גבי מ"ט יתיבת אפוריא:

דף פז.

זו עילם שזכתה ללמוד כו'. כגון דניאל ומרדכי כפרש"י בפ"ב דקדושין:

אני חומה זו תורה כו' מפורש פ"ק דב"ב:

אלו בחורי ישראל כו'. עיין פירש"י ולפי דרש זה יהיה פי' מגודלים בנעוריהם שיהיו מגודלים כנטיעים הללו דהיינו בנעוריהם שיעמדו בנערותם דהיינו כמו שיאמר על נקיבה שלא נבעלה נערה כן יאמר על הזכר שלא טעם טעם ביאה נער.

ואמר **בנותינו כזויות כו' שאוגדות פתחיהן כו'**. וזויות נאמר על נקב ודבר חלול. ומייתי ליה **וכן הוא אומר ומלאו כמזרק כזויות גו'**. וכדאמרי' פ' איזהו מקומן אבנים של קרנות חלולות היו שנאמר ומלאו כמזרק כזויות גו'

וה"נ מייתי **מזוינו מלאים גו'**. דמשמע נמי דמזוינו הוא דבר חלול דאית ביה מילוי.

ואמר **מחוטבות תבנית גו' כאלו נבנה היכל כו'**. לפי זה יהיה פי' מחוטבות מלשון חוטב עצים ותבנית מלשון דמיון כמ"ש כאלו נבנה כו' ודו"ק:

בפרק אחד נתנבאו ארבעה נביאים וגדול וכו'. ונראה שהקדים זה המאמר להך דלקמן קח לך אשת זנונים כו' לומר דמה שלא אמר כן לשאר ג' נביאים שהיו ג"כ באותו הדור מזה אתה למד שא"ל להושע ישראל חטאו כו' ומה שיש לדקדק בזה על סדרן של ד' נביאים אלו מפורש בפ"ק דב"ב:

והלא ממשה כו'. דאין לפרש כפירש"י בחומש בספר בראשית תחלת דבורו של הקדוש ברוך הוא בהושע ויאמר ה' אל הושע לך קח גו' דהא ע"כ אין זה תחלת דבורו דאל"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל אלא תחלת דבורו עמו היה שא"ל ישראל חטאו כו' וק"ל:

העבירם באומה אחרת כו'. דבזה לא קבל דבריו הקדוש ברוך הוא כדלקמן שא"ל ואתה אמרת העבירם באומה אחרת והיינו להחליפם באומה אחרת אבל להסתיר פניו מהם הרי הסכים הקדוש ברוך הוא על ידו כמ"ש לא אוסיף עוד ארחם גו' וכי אתם לא עמי גו' ודקאמר אם יוכל לשלח אף אני אשלח כו' היינו לגמרי לישא אחרת ודו"ק:

דף פז:

ר"י אמר בזזו וגמרו כו'. גבי יהואחז בן יהוא כתיב כן וזה המעשה קח לך אשת זנונים גו' היה אחרי זה ב' דורות בימי ירבעם בן יואש שהיה בן בנו של יהואחז:

קרא שמו יזרעאל כו'. עיין פירש"י וכן כתבו התוס' ונראה לפי זה טעם כי עוד מעט ופקדתי דמי יזרעאל על בית יהוא גו' יש לפרש כי מלכות יהוא היה ע"פ הדבור שהיה נמשח ע"י אלישע וגם בניו נמלכו על פי הדבור כמ"ש הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא בני רבעים ישבו לך על כסא גו' ומלכי ישראל שאחרי זה מלכו מעצמם וע"כ תלה השבת מלכות ישראל בבלה במלכות בית יהוא וזו הנבואה נאמרה על ישראל במלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל שגבר במלכותו מאד כמפורש בקרא ומיד אחריו לא מלך בנו רק ו' חדשים ושוב לא היה מלך ע"פ הדבור ואח"כ שלום בן יבש מלך ירח א' ואח"כ מלך מנחם בן תפסח ובא בימיו פול מלך אשור גו' והוא תחלת גלות ישראל ודו"ק:

בנים ובת א' וכו'. על כוונה זו דג' גזירות כדלקמן נולדו לו הב' בנים ובת אחת וע"כ אמר דאחרי זה א"ל הקב"ה בדול עצמך ממנה כו' ולגבי משה לא אמר האי לישנא אלא שפירש ממנה היינו דבדול הוא דבר נוסף על הפרישה בעלמא משום שכינה שעשה משה אבל אתה בדול ממנה לגמרי דהיינו לגרשה שלשון בדול נופל בכל מקום להבדיל בין קודש לחול דהיינו שתבדיל עצמך מכאן והלאה מאשה זונה זו וא"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולגרשה מפני פגם בני שיאמרו שילדה בזנות ולכך מגרשה שיודע שאין אלו בניו והוא חשב דבניו הם כדאמרי' רוב בעילות הולכים אחר הבעל ושא"ל הקב"ה ובניך זנונים הם ואין אתה יודע אם שלך הן כו' ר"ל שאין אתה יודע בודאי אם שלך הם דיש לחוש למיעוט בעילות מאחרים וק"ל:

אברהם כו'. ר"ל בחוני שנבחנו בכמה נסיונות וק"ל:

קנינין שקניתי כו'. ולא חשיב רק ג' בנוסחא שלפנינו וכ"ה בילקוט ובספרי שלשה קנינים כו' ומהרש"ל הגיה ארבע וע"ש והוא לפי המכילתא דחשיב שם ד' קנינין אבל לפי משנת שנו חכמים יש לקיים חמשה קנינין ויש כאן דילוג בהמ"ק קנין א' שנאמר הר זה קנתה ימינו אברהם קנין א' שנאמר לאל עליון קונה שמים וארץ ולגבי שמים וארץ קנין א' גרסי' מלאה הארץ קניניך ומיהו לישנא דהאי קרא לאל עליון קונה שמים וארץ לא יתפרש קונה אאברהם אלא אשמים וארץ ונראה לפרש דתלה קנין שמים וארץ באברהם כמ"ש שמים וארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם דבשביל אברהם היה קנין שמים וארץ:

בקש רחמים על ישראל כו'. דבר זה אינו מבורר דאימא מתחלה נמי כשידע שחטא בקש רחמים על ישראל וק"ל:

ג' גזירות כו'. והם מג' עולמות שיהיו גולים בעולם התחתון ולא רוחמה מן השמים שהוא עולם האמצעי ולא עמי אתם בעולם העליון דבעושין רצונו של מקום הם נחלתו ועמו דבקים בו מלמעלה ואמר שבקש רחמים ובטל גזירה כו' לא שבטל הגזירה לגמרי דהא גזירת גלות נתקיימה בהן אח"כ אלא שבטל הגזירה לאותו דור כמפורש גבי ירבעם בן יואש ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש א"נ שבטל הגזירות לעתיד שהתחיל לברכן שנאמר והיה מספר גו' וזרעתי לי גו' שהיא נבואה לעתיד לבא ומייתי לה מדכתיב בסוף הפ' וזרעתיה לי בארץ ורחמתי גו' ביטול גזירות הגלות מפקא ליה מדכתיב וזרעתיה לי בארץ דעד כאן בגלות היו זרועים בשאר ארצות אבל לעתיד אמר כי יהיו זרועים לי בארץ דהיינו בא"י שהיא חלק הקב"ה ורש"י פי' ביטול

גזירות הגלות מדכתיב ונקבצו גו' בריש הפ' ולא משמע כן לפי כל נוסחאות גמרות שלנו אלא דמחד קרא דסוף הפ' וזרעתיה בארץ ורחמתיה גו' מפיק ביטול כל ג' הגזירות וק"ל:

אוי לו לרבנות. <b.> מפורש בפ' הרואה:

שלא קבל לשה"ר כו'. קרי ליה לה"ר לפי שכבר הובטח יהוא לאמר בני רבעים ישבו לך על כסא גו' וגם עמוס לא ניבא שיהרג ירבעם בן יואש אלא שאמר וקמת על בית ירבעם בחרב דהיינו שיהרג זכריה בנו של ירבעם וזה אמציה אמר לה"ר לשקר לירבעם כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם גו' וע"ז אמר ירבעם ח"ו שיאמר אותו צדיק כן עלי שאהרג שהרי אני בני שלשים מיהוא ואם אמרו שאהרג כמו שאמרת לי מה אעשה שכינה א"ל כן ושמא יגרום החטא לחזור מהבטחת בני רבעים ישבו וגו' וק"ל:

זוכר את הרחמים כו'. דלא אמר ונתתי רוגזי בהם שהוא המכוון בו אבל אמר השלילה ממנו לא אוסיף עוד ארחם גו' וכן כי נשא אשא גו' הזכיר לשון סליחה ועד"ז יש לפרש הא דכתיב ברוגז רחם תזכור דאפי' בשעת רוגזו זכר הרחמים בלשון שלילה מן הכעס והרוגז דהיינו לא ארחם וק"ל:

לא הגלה כו'. דאי משום עונש חטאם אפשר היה לו לעונשם בדברים אחרים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים דהיינו לפרסם האמונה גם בשאר עובדי כוכבים ור"י דמייתי ליה מדכתיב ורחמתי כפירש"י מסיפא דקרא ואמרתי ללא עמי עמי גו' מייתי ליה דביטול הגזירה דישראל קרא שמו לא עמי גו' לא איצטריך האי קרא דכבר כתיב בריש הפ' והיה מספר בני גו' אמרו לאחיכם עמי גו' אלא דהאי קרא ואמרתי ללא עמי גו' מיירי בעובדי כוכבים שלא היו מעולם עמו ודו"ק:

שם אל תלשן גו'. שני פסוקים הם במשלי ומשמע ליה דהאי קרא דור אביו יקלל אין לו משמעות באנפיה נפשיה דמה נעשה בו בדור אביו יקלל גו' אלא שהוא מחובר לקרא דלעיל מיניה כתיב אל תלשן עבד גו' וקאמר דליכא לפרושי דמשום שהוא דור רע שאביו יקלל גו' אל תלשן גו' דהא ודאי כ"ש הוא דדור זכאי שלא תלשן גו' אלא דקרא אפי' קאמר אפי' דור רע שאביו יקלל גו' אל תלשן וכ"ש דור שהוא זכאי שאל תלשן גו' וכל הנהו קראי דכתיבי התם בכה"ג דור טהור בעיניו גו' דור מה רמו גו' דור חרבות גו' וכולהו אין להם משמעות באנפי נפשייהו אלא שהם מחוברים אדלעיל אקרא דאל תלשן גו' ובדורו של ירבעם בן יואש משתעי כל הנהו קראי ואל תלשן וגו' נאמר על הושע וק"ל:

צדקות פרזונו כו'. לפי פשוטו מלשון פרזון הוא דכתיב לעיל מיניה בימי יעל גו' חדלו פרזון בישראל גו' עכשיו שקמתי דבורה שם יתנו גו' צדקות פרזונו גו' אבל כינוי דפרזונו לא יתפרש שפיר דה"ל למכתב צדקות פרזונות גו' ולכך דרשו פרזונו ממלות הפוכות

פורזנו שפזרן הקב"ה לישראל לבין העובדי כוכבים הוא צדקה לנו כדמסיק שאינן יכולין לכלותם יחד ובפ"ק דע"ז (י.) קאמרי דא"ל קטיעא בר שלום חדא דלא יכלת להו לכולהו דכתיב כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם אילימא דבדרתון בד' רוחות לד' רוחות מבעי ליה כו' אע"ג דהאמת כן הוא משום דמפוזרים כ"כ בד' רוחות כדקאמר התם:

כל זכר באדום כו'. ובפ' לא יחפור (דף כא.) אמרי' דיואב טעה לקרותו זכר עמלק בקמ"ץ לא זכר בציר"י מ"מ בין כך ובין כך לא היה לו ליואב רחמנות כלל על עובדי כוכבים:

לפיכך הגלה אותן לבבל כו'. גם שפזרן לבין העובדי כוכבים כדלעיל מכל מקום עיקר הגלות היה לבבל א"נ שפזרן לבין העובדי כוכבים נתקיים בגלות חורבן בית שני והכא בגלות חורבן בית ראשון איירי שגלו לבבל והאי קרא בענין תורה כתיב י"ל דה"נ הכי קאמר דלכך לא הגלה אותן אלא לבבל כדי שיוכלו לעסוק בתורה דגזירות אכזריות של רומי יהיה להן ביטול תורה ומ"ד נמי מפני שקרוב לשונם ללשון תורה שלא יהיה להם קוצר המשיג והמושג בתורה ודו"ק:

שנאמר מיד שאול גו'. שהמכוון בהאי קרא מתוך צרה גדולה ועמוקה כשאול ומות אנאלם והקב"ה עשה צדקה עמנו לקיים בנו האי קרא בכך דהיינו להגלותן לבבל שעמוקה כשאול ומשם אפדם וק"ל:

לבית אמן כו'. עיין פירש"י ובסוף פרשה נח כתב הרמב"ן דאברהם ובית אביו היה מולדתם בחרן אלא שהלך תרח עם בנו לאור כשדים והאריך ע"ש ומ"מ נקרא הכא אור כשדים לבית אמן ע"ש שאברהם נתגדל שם במעלתו באמונה כשהשליכוהו לכבשן אש וניצול ועי"ל שנקרא לבית אמן על שם שאדם הראשון עיקר גופו נברא מבבל כדאמרי' פרק אחד דיני ממונות ראשו מא"י וגופו מבבל וכו' ופירש"י שם דלכך היא עמוקה ודו"ק:

אותיות פורחות כו'. מדלא כתיב ואשברם לפניכם דריש ליה שראו דבר פלא שהעין פונה להסתכל בו כדפירש"י ועי"ל דמשמע לעיניכם שכולם ראו וזה דבר שא"א שיהיו כולם ראו שבירת הלוחות שהיו ישראל מפוזרים ומפורדים במחנה ישראל ג' פרסאות על ג' פרסאות אבל אותיות פורחות למעלה אפשר שכולם ראו בו וכה"ג אמרי' פ"ק דע"ז (דף יז.) בס"ת שנשרפה עם ר"ח בן תרדיון שראו גליון ס"ת נשרפו ואותיות פורחות והתם ניחא טפי שאותיות ס"ת הן שהיו כתובים על הקלף היו פורחות אבל הכא לפי מה שאמרו שהיו חרותים האותיות מעבר לעבר ומ"ס וסמ"ך בלוחות בנס היו עומדין נמצא כשנשתברו הלוחות לא היו ממש באותיות כי אויר היו ויש ליישב דגם זה נס היה ונס בתוך נס היה שראו אותיות אלו שהן אויר היו פורחות ודו"ק:

דף פח.

ובבלאי לא עסקי באורייתא כו'. חדא מינייהו בלשון תמיה קאמר ועי"ל כולהו בלשון ניחותא ובבלאי לא עסקי באורייתא כדבעי למיעבד לפי הרווחת מזונותם בתמרים ושוב קאמר בבלאי מיהת עסקי באורייתא במזונותם הפחותה ודו"ק:

אלהי יעקב כו'. לשון אלהים הוא כולל כל כחות אלהים ובכל א' מאבות היה בו כח אלהי מיוחד כמפורש זה לקמן פרק ע"פ ע"ש:

בו הר כו'. מבואר במדרש משל למלך שהיו לו ג' אוהבים ובקש לבנות פלטין הביא לראשון אמר זכור הייתי אותו הר היה מתחלה הביא לשני אמר זכור הייתי שדה היה הביא לג' אמר זכור הייתי פלטין היה מתחלה א"ל המלך חייך שאני בונה פלטין וקורא אני אותו לשמך שנאמר בית אלהי יעקב והכוונה כמ"ש שהאבות הם סימן לבנים ואברהם אוהב האחד שאמר זכור הייתי הר היה הוא סימן לבית ראשון שהשכינה היתה שומרת בו כשומר בראש ההר מיהו שמירת עראי ולא קבע ועליו נאמר על הר ציון ששמם ואוהב הב' שהוא יצחק שאמר זכור הייתי שדה היה הוא סימן לבית שני שהיה בו שמירה פחותה ביותר שלא היו בו כמה דברים שהיה בבית ראשון ועליו נאמר ציון שדה תחרש. ואוהב השלישי שאמר פלטין היה מתחלה ר"ל קודם שנברא העולם כמ"ש פרק מקום שנהגו ותחלת המחשבה הוא סוף המעשה שהוא סימן לבית האחרון שיבנה במהרה בימינו שיהיה בו שמירה מעולה ומיושבת בבית הפלטין שאז ילכו גו' אל בית אלהי יעקב זש"ה אין זה כי אם בית אלהים כי מה שהעריב לו שמש קודם זמנה כדי שיהיה לינת לילה כמו בבית אין זה כמ"ש אבותי הר ושדה אבל יהיה בית אלהים וק"ל:

כי גדול יום כו'. עיין פירש"י אבל כמה קראי כתיבי כה"ג יום הגדול ולא דרשינן בהו שהוא גדול כיום שנברא כו' גם דאין גדולת אותו יום כיום היצירה מפורש וי"ל דכמו ביצירת ימי בראשית ביום ראשון נברא החומר הראשון שהוא יש מאין משא"כ בשאר ימי יצירה שנקבע לכ"א צורתו במאמר הש"י וכפירש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון במאמר אחד וכ"א נקבע ביומו ולמעלת היום א' נכתב בשינוי לשון יום אחד כדאיתא במדרשות שאז היה ה' אחד ושמו אחד דביום ב' התחילו השניות כן ביום קיבוץ גליות יהיה גדול הפלא כאלו יהיה בריאה יש מאין דכתיב באותו יום ראש אחד דמלת אחד כמיותר דראש נמי משמע א' אבל הרמז כי אותו יום יהיה מיוחד במעלתו כיום ראשון מיצירת ימי בראשית שנאמר בו אחד ועד"ז אמר הכתוב עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ ר"ל עזרנו בעת קיבוץ גליות בשם ה' עושה שמים גו' כמו שביום ראשון שיתף

הקב"ה מדת הרחמים למדת הדין לברוא שמים וארץ כמ"ש ביום עשות ה' אלהים גו' כן לעתיד שיתמלא שם ה' יהיה עזרנו ובכן במהרה בימינו:

דף צג:

מעלות השחר כו'. במסקנא קאמר ויאיצו שאני ומפורש בירושלמי המלאך מקדיר לפניהם הדרך ופי' שהוה משוה להם העקוב למישור כמו מקדרין בהרים דמס' עירובין ויש לדקדק דא"כ לפי המסקנא מנלן דשיעור משיעלה עמוד השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירושלמי דיליף ליה נמי מהאי קרא ואומא דע"י קפיצת המלאך הלך כשיעור זה דהא ה' מילין הויא וכדמשני ויאיצו שאני וי"ל לפי דעת הירושלמי לא קפץ לו הדרך אלא שקדר לו ההרים והחכמים שיערו בארץ ההיא שהקידור פיחת חלק חמישית וכיון שאר"ח שה' מילין הויא והקידור השוה ליה ד' מילין ולוט הלך לו כל זה מעלות השחר עד הנץ החמה יליף לה שפיר אף לפי המסקנא וק"ל:

דף צד.

עביו של רקיע א' מי' ביום כו'. ולפי זה עביו של רקיע מהלך חמשים שנה שהרי העולם מהלך ת"ק כדאמרי' בחגיגה (דף י"ב) והשמש הולך בכל יום זה השיעור ועביו של רקיע הוא חלק עשירי ממנו דמעלות השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירושלמי אליבא דר"י ואי נמי מה שאמרו לקמן דעביו של רקיע מהלך ת"ק ומקשי' מינה לרבא לעיל דאמר סומכא דרקיע אלף פרסי פליגא נמי אדהכא לר"י ונראה לר"י הכא וכן לרבא לעיל צ"ל כדעת חכמי ישראל בהנך תרתי מילי דהיינו שהגלגל קבוע והחמה חוזרת וביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע דהשתא בעלות השחר באתה החמה מצד המזרח למעלה מן הרקיע ונוקב הרקיע עד למטה ממנו שתנץ החמה וכן משתשקע החמה במערב למטה מן הרקיע נוקב הרקיע עד למעלה ממנו עד צאת הכוכבים וצ"ל דבלילה חוזרת החמה ממערב למזרח למעלה מן הרקיע ושוב חוזרת ונוקבת ברקיע מעמוד השחר עד למטה ממנו כו' וכן חוזרת חלילה בכל יום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח מלמעלה לרקיע וזו היא דעת ר"א בפ' לא יחפור (דף כ"ה) שאמר שם כיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מרקיע אבל לדעת חכמי אומות העולם שגלגל חוזר ומזל קבוע וביום חמה למטה מרקיע ובלילה למטה מן הקרקע אין החמה הולכת כלל בעובי רקיע

ולעולם החמה הולכת ע"י גלגל ביום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח למטה מן הקרקע ודו"ק:

כל היישוב כולו תחת כוכב אחד כו' תדע כו'. הוכחה הוא גם בכוכב קטן שבקטנים שהם בגלגל המזלות למע לה מז' כוכבי לכת ואפשר שאותו כוכב קטן הוא גדול יותר מחמה ולבנה אלא שנראה קטן בגובה המזלות מפני ריחוק בגובה למעלה מז' כוכבי לכת וק"ל:

בשעה שאמר אעלה על במתי עב וגו'. שהמריד את כל העולם כולו עלי כו'. ובפרק כיצד מעברין (נג.) ובחגיגה גרסי' עליו וע"ש פרש"י וענינו שהמריד בכעין זה גופיה עלי לבנות מגדל לעלות לשמים כמפורש פרק חלק ושאמר מן הארץ עד לרקיע מהלך ה' מאות כו' יבואר בפרק אין דורשין המאמר יותר באורך ע"ש:

ונראין דבריהם כו'. גם בפרק לא יחפור מפורש דר"י בן חנניא הודה לדעת חכמי אומות העולם כמבואר שם בחידושינו:

בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי כו'. עיין בזה בב"י בטור א"ח סי' תנ"ה:

בד' שבילין כו' ניסן אייר סיון כו'. והם לפי ד' תקופות שנתהוה בהו שינוי בעולם כפי טבע אותו זמן בשינוי קר וחם לח ויבש לפי מהלך החמה והיינו תקופת ניסן היא חם ולח דהיינו כדי לפשר השלגים ותקופת תמוז חם ויבש והיינו כדי לבשל הפירות ותקופת תשרי קר ויבש והיינו מהלכת במים לייבש הנהרות ותקופת טבת קר ולח שלא לייבש הזרעים ודו"ק:

דף צט:

ולא יפחתו לו מד' כוסות כו'. עיין פי' רש"י ועיין בב"ר פרשת וישב ענין נאה וארוך על ד' כוסות הכל רמז על הגאולה ויש לעיין בזה מי הכריחום לדרוש פתרון חלום של שר המשקה על ישראל גם שאמר את בשרתני אף אני אבשרך כו' דמשמע שיש לחלום זה שני פתרונות ומאין להם זה ונראה ע"פ מ"ש פ' הרואה (דף נ"ה) ויהי כאשר פתר לנו כן היה מכאן שכל החלומות הולכין אחר הפה וא"כ הוא יקשה למה פתר לזה לטובה ולזה לרעה אבל יש לומר בזה שודאי אלו פתרונות שאמר להם לא היו אמיתים אלא אחר הפה והפתרון האמיתי של חלום שר המשקה בעיני יוסף היה על גאולת ישראל כדמסיק וע"כ א"ל לשר המשקה את בשרתני בחלום טוב לפי פתרון אמיתי על גאולת ישראל אף אני אבשרך טוב בחלום שהולך אחר הפה וק"ל:

דף קה.

כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה עכ"ל עי' בתוס' והוא דחוק דא"כ מכל מאכלות האסורות יהיה מיתתו באסכרה מטעם זה ונראה ע"כ מ"ש פ' בג' פרקים ברביעי מתענין על האסכרה כו ופירש"י שם יהי מארת חסר כתיב וא"כ הוא דבר שתלוי בבריאת אור ומש"ה במוצ"ש דאז עיקר תחלת בריאת אור דידן כמפורש פ' מקום שנהגו ראוי להתענות באותה שעה עד שיבדיל ומברך על האור:

דף קח:

מ"ט דר"י דכתיב אל תרא יין כי יתאדם כו' כי האדום הוא משובח טפי שהוא משכר ביותר כפרשב"ם בפ' המוכר פירות ואמר אל תרא גו' שתלה הדבר בראיה כי הוא מרוה ומשכר ביותר ע"ד שאמרו ביומא גבי מן סומא אינו שבע וזה שמסיים בהאי קרא כי יתן בכוס עינו רוצה לומר גם בשעת ברכה שצריך האדם ליתן עינו בכוס קאמר דאל תרא על אדמימותו שמרבה לך תאות השכרות וק"ל:

דף קט:

ליל שמורים לילה משומר ובא מן המזיקין כו'. ליל שמורים דרישא דהאי קרא פי' רש"י בחומש שהיה הקב"ה שומר ומצפה לקיים הבטחתו כו' והיינו דכתיב ביה שמורים הוא לה' אבל סיפא דהאי קרא דכתיב ביה שמורים לכל בני ישראל קאמר הכא דהיינו משומר מן המזיקין כמ"ש ולא יתן המשחית גו' ומדכתיב לדורותם קאמר משומר ובא בכל דור ודור ודו"ק:

דף קי.

עשרה כו' אין בהם משום זוגות כו'. נראה לתת טעם בזה כי העשר הוא יוצא מכלל המספר כי הוא בכח א' דהיינו פ"א עשרה ולא שייך ביה זוגות ועוד כי עשירי הוא קודש בכ"מ ומצטרף לטובה ולא לרעה ודו"ק:

שלום לטובה מצטרף כו'. הוא מבואר כו' כי סכנת הזוגות לפי שהם כת השניות וכל שני רע דלכך לא נאמר כי טוב ביום ב' גם גיהנם נברא ביום ב' וכל הימים שאינן זוגות הם כח הא' והזוגות הם בכח יום ב' וע"כ ביום ד' מארת חסר כתיב וניתן רשות למזיקין בליל ד' גם ביום ו' נתקלל אדם וארץ וז"ש לקמן בתרי קטלינן בד' מזקינן כו' משום דתרי הוא גוף השניות אבל הד' אינו רק כח השניות וע"פ מ"ש ג' ברכות כהנים שהן ס' אותיות המגינין

כנגד המזיקין ואת זה לעומת זה כי רוחות הטומאה הם ס' כדלקמן עלו ביה ס' שידין כו' וכמ"ש פרק מי שאחזו דה"ל לשלמה ביעתותא מן האשמדאי אמר הנה מעתו שלשלמה ששים גבורים וגו' מפחד בלילות והיינו ס' אותיות של ברכת כהנים שהם מצילין האדם מן המזיקין הממונין על הזוגות כדאמרינן לקמן דאשמדאי ממונה על הזוגות והשתא לא פליגי הני אמוראי דאמרי תרווייהו שלום שהוא סיום כל הג' ברכת כהנים ומשלים לס' אותיות לטובה מצטרף להציל מן המזיקין שהוא תיבה ז' מברכה ג' ואינו מצטרף לרעה שאין תיבה ח' אחריה אבל וישמרך ויחנך שאינן משלימין ברכת כהנים בתיבות ובאותיות מצטרף לרעה ורבה ורב יוסף הוסיפו דגם ברכה ב' ויחנך שהיא כוללת רוב הברכות בתיבות ובאותיות ג"כ לטובה מצטרף כו' ואביי ורבא הוסיפו דגם ברכה א' וישמרך שהיא מיעוטה בתיבות ובאותיות כיון שהן מכלל הג' ברכות מס' האותיות לטובה מצטרף כו' להציל מס' שידין אבל שנים שהם עיקר ומקור השניות והזוגות יש בו סכנה אי משום מזיקין אי משום כישוף כמ"ש רשב"ם ותוס' ודו"ק:

עד מאה וחד ופקע כו'. אפי' למ"ד די' יש בו משום זוגות ק' לית ביה משום זוגות משום דהוא כולל כל המספרים בכח הא' והוא מספר מעשר מן המעשר קודש קדשים כמו תרומת מעשר שנותן לוי לכהן וק"ל:

דף קיא:

נפתח באל ונסיים באל כו'. עיין פירש"י דאקראי דפ' בלק נתכוין ונראה הדמיון בזה כי הני תרתי אל נמי מתמצעים בסיפור שביניהן וכן הני תרתי לא ולזה נראה דנפתח באל וסיים באל קאי אאין ממצעין בין ב' ב"א עם אלו שמביאין לידי היזק וכישוף שהמצוע בין אל מוציאם גו' עד מה פעל אל משתעי במזיקין ובכשפים דכתיב כתועפות ראם לו ודרשי' אלו השדים וכי לא נחש ביעקב ולא קסם וגו' הוא כישוף ונפתח בלא וסיים בלא קאי אאין מתמצעין שסיפור המיצוע בין הני תרי לא ההוא אמר ולא יעשה וגו' הנה ברך לקחתי וגו' וכ"נ דאהא דמתמצעת להו אשה נדה לא מייתי תקנתא אלא דנפתח באל כו' וק"ל:

לימא הכי שופך בוז על נדיבים כו'. דוחק לומר דאומר האי קרא דרך לחש בעלמא ואפשר דאומר כן שופך בוז וגו' להחליש כח אותו רוח תאות זנונים גם משמע דאותו רוח זנונים מטבילתה במים בא דלשון שפיכה נופל על המים בכ"מ וברמז שופך בוז וגו' דהיינו בשפיכת מים שנרמזו בימי בו"ז של ימי החג:

זה הישן בצל דקל יחידי כו'. דרכן של דקלים להיות בגי שהוא עמקים כדאמרינן פרק מקום שנהגו סימן לעמקים דקלים וגי צלמות היינו צל דקלים:

דף קיב.

נימא ז' קולות שאמר דוד על המים כו'. דאלו ז' קולות קדושות שלו יתברך ברוך הוא וכנגדן נתקן ביום הקדוש בשבת ז' ברכות כדאמרינן פרק אין עומדין והם ז' קולות בדיבורן מבריחין הרוח רע שעל המים וגם שלא נאמרו כל ז' קולות על המים קאמר שאמר דוד ז' קולות על המים ע"ש שקול הראשון מז' קולות נאמר קול ה' על המים וק"ל:

עושה הוא דבר מועט כו'. מכאן מוכח כדברי הטור א"ח סימן רמ"ב דהך דפרק כל כתבי דאפילו דבר מועט ועושה לכבוד שבת הוי עונג איירי דוקא במי שהשעה דחוקה לו דאהא מייתי ליה הכא וק"ל:

הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כו'. ארבע לשונות מחולקים קרובים בענינם מפורש בטור א"ח סי' א' ע"ש ועי"ל דנקע ארבע לשונות של זירוז אלו לפי שיש לאדם ד' מונעים מהגיע אל תכלית השלימות והוא האחד העניות שאחז"ל שמעביר את האדם על דעת קונו. הב' הם האויבים רשעי עכו"ם שרוצים להעביר ישראל על דת בכמה גזירות. הג' הוא המזל לפי תולדתו כדאמרינן בשבת מאן דבלבנה גנב יהא ומאן דבמאדים גבר אשיד דמא ע"ש. הד' המונע הגדול היצר הרע ויש לאדם לזרז עצמו נגד ד' המתנגדים אלו וז"ש הוי עז כנמר לשון הוי עז נופל גם שאין לו העזוז והכח בדבר מה יתחזק עצמו יותר מהיכולת בידו והיינו לגבי מונע דעניות דאהא מייתי לה הכא כפירש"י ורשב"ם ואמר קל כנשר לזרז עצמו נגד מזלו הרע בשמים ע"ד דרך נשר בשמים ואמר רץ כצבי לזרז עצמו נגד הרשעים לרוץ מפניהם במקום שאפשר לקיים מצות ה' כמו שעשו שלופי השמד בדור הגזירות ואמר גבור כארי הוא שיזרז עצמו נגד יצר הרע כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו ודו"ק:

ליוחאי אבא ומוסרך כו'. גם שכבר היה חבוש ונמסר למלכות על דברי תורה אפשר דגיזם עליו למסרו במלתא דגרע טפי והוא השיב לו יותר ממה שהעגל כו' אלא שהוא חש גם עליו שלא יהא נתפס על כך והשיב לו ומי בסכנה לא התלמיד והלא העגל כו' שהרי את כבר נתפס על כך ומה לך בכך על סכנה שלי וק"ל:

דשבשתא כיון דעל כו'. פי' רש"י ורשב"ם כשהתינוק לומד מחדש כו' ולשון חדתא לא משמע כן ובפרק לא יחפור דאמרינן כה"ג שבשתא כיון דעל על ולא אמר ביה בחדתא ולולי פירושם נראה לפרש הכא בחדתא בספר חדתא שאינו מוגה כלל מעולם וק"ל:

ד' **דעות כו**'. פרשב"ם שיהיו בניו קרובים לממזרים הנקראים בני גרושת הלב במסכת נדרים עכ"ל אבל א"כ יש לפרש שם כן בני גרושת הלב בנושא גרושה ואינו נראה שיהא זה בכלל וברותי מכם הפושעים גו' כדקאמר התם אלא דהתם מיירי באשתו שבלבו לגרשה ודו"ק:

דף קיב:

מצוה וגוף גדול אוכל פירות כו'. רוצה לומר במצוה גדולה שאוכל פירות בעולם הזה ולא שכר והקרן בעולם הזה אלא שעומד לו לעולם הבא והיינו דגוף המצוה גדולה לאכול פירות בעולם הזה והקרן לעולם הבא ומצוה וגוף טהור כו' היינו נמי שגוף המצוה בטהרה בנושא אשה כו' וכדאמרינן יראת ה' טהורה זו הנושא אשה וא"כ לומד תורה ורש"י פי' בענין אחר וק"ל:

שור שתור ביומי ניסן כו'. דמזל שור בימי אייר הוא והיינו בימי ניסן בתקופת ניסן ועי"ל ממש בימי ניסן שנלקה בו מזל עלה ודעתו של שור זחה וגסה עליו אז לצמוח קודם בוא מזלו שהוא באייר והוא ענין מעשה העגל כמפורש במקומו שחשבו כשנלקה במצרים מזל הראשון שהוא עלה ניתן כח למזל שור שהוא אחריו באייר והוא ענין שור שחור שרמז בו על מעשה עגל שהושחרו בו פני שונאיהם של ישראל וז"ש שהשען מרקד בין קרניו כמו במעשה העגל ודו"ק:

ועל תעמוד על המקח בשעה כו'. כה"ג אמרינן בס"פ הזהב אל יתלה אדם על המקח בשעה כו' ומשום איסור אונאה נגעו בו שם ויש לחלק:

אגרת בת מחלת כו'. תלה אותה באמה אולי שזה מחלת בת ישמעאל אשת עשו שהולידה רוחות ושידין וע"ז נאמר בה ותהיין מורת רוח וגו' שהולידה רוחין וכה"ג מצינו באדם ק"ל שנים שהיה בנידוי הוליד רוחין כו' כדאמרן בעושין פסין:

אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהרו בחנינא ובתורתו כו'. תרתי מילי ננהו בחנינא היינו שהיה בעל מעשים כמפורש בכמה דוכתי ועוד ובתורתו וכן צ"ל בנחמני שהיה ג"כ בעל מעשים:

דף קיג.

ולא תיפוך במילי כו'. נראה לפרש שיעסוק אדם בנבלה ולא יעסוק הרבה בדברים דמתוך זה יבא לניבול פה וכמ"ש לא נאוה לנבל שפת יתר ומדמה לה לנבלה דשם חד כוללן נבלה וניבול:

ותלמיד קטן כו'. והא דאמרינן פרק חלק אין אדם מתקנא בתלמידו כלל היינו דוקא בתלמיד שלו כמו משה ביהושע דמייתי התם אבל הכא קאמר בתלמיד אחר מתקנא האדם ואמר בתלמיד קטן של אחר אין לקנאות דומיא דגוי קטן ונחש קטן משום נקמה. קבא מארעא כו'. עיין פירש"י ובפרשב"ם ונראה לפרשו כמשמעו קבא מארעא וע"פ מ"ש פ' הבע"י זרע ולא תזבין כו' קפון וזבין ארעא וכו' ושם מפורש וק"ל:

סוד נאה וגמ"ח כו'. ר"ל שאין הכל יודעין לעשות מהן שכר לשתייה דלאכילה הן התמרים עומדין כדאמרי' פרק האשה והוי כמו סוד להתעשר ע"י מעשה שכר מהן וע"י זה יוכל המתעשר מהן לעשות גמ"ח:

גבייה בעי כו' עיין פירש"י ורשב"ם ול"נ לפרש דה"ק דמעלעלין דמשתעבדי לב"ח לערוף גם מלקוחות אם כתב להם מטלטלין אגב קרקע מ"מ גבייה בעי לזמן הפרעון ובקל יוכל הלוה להפסידן או להביאן ליד מי שא"א לגבותן ממנו וק"ל:

תצא באחרונה כדי כו'. פירש"י ורשב"ם שאם תנוס תיכנס לביתך בראשונה עכ"ל וק"ק דאי משום סכנה עדיפא הל"ל אל תצא בראשונה משום דעומד אל [מול] פני המלחמה הוא בסכנה ביותר כענין שנאמר באוריה הבו את אוריה אל מול פני המלחמה וגו' ומאי עצה אמרו לרך לבב ואם כל אחד יצא באחרונה משום ניסה מי יצא בראשונה ודו"ק:

אל חרבה בגנות משום כו'. כ"ה בכל הספרים ובפירושים אבל לפי הענין נראה דגרסי' בגגות ג' במקום נון דהיינו שלא תרבה מעשיך בגגות מקום מגולה כמעשה שהיה ממש בדוד ובת שבע דכתיב רוחצת על הגג וק"ל:

ג' מכריז עליהן כו' לא הזכיר מאי מכריז עליהן למעליותא ואפשר דסמך אדלעיל גבי ר"ח בן דוסא דמכריז עליהן הזהרו בהן וק"ל..

בחיי רבנן קדישי כו'. כמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וק"ל:

דף קיג:

ע"ב ג' הקב"ה שונאן כו' אלו ג' מדות נוגעין בין איש לחבירו אלא דקאמר כל האהוב למטה אהוב הוא גם למעלה וכה"ג קאמר בג' שהקב"ה שונאן המדבר א' בפה כו' נוגעים בין איש לחבירו וקמ"ל דכל שאינו נוח לבריות אינו נוח למקום:

מצוה לשנאותו ומשמע ליה דאיירי נמי בכה"ג מדכתיב בסיפיה דקרא שנאתי בלשון יחיד דאי בדאיכא סהדי כ"ע נמי מסנו סנו ליה וק"ל.

הרחמנין כו'. פירשב"ם יותר מדאי כו' ע"ש דודאי מדות הרחמנות היא ממדות הטובות אלא ביותר מדאי קאמר וכן הרתחנין מצינו בת"ח דאורייתא מרתחא כו' וכן אניני דעת דודאי דיש לאדם להקפיד בדבר המאוס כדלעיל בפרקין אלא ביותר מדאי קאמר:

והחברין כו'. פי' כההיא דפ"ק דשבת תחת נכרי ולא תחת תבר כו'. ובפ' הבע"י בגוי נבל גו' אלו חברים והן כומרים בפרסיים כפירש הערוך:

צוה כנען אהבו כו' לפי שנגזר על בניו להיות עבדים כמ"ש ויהי כנען עבד למו וע"פ מ"ש לעיל דהעבדים אוהבין זה את זה קאמר הכא דבניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ע"פ מ"ש מרבה עבדים מרבה גזל ואהבו את הזמה מרבה שפחות מרבה זמה ושנאו את אדוניכם כי לכ"א מבניו יש לו אדון לפי הגזירה שיהיו עבדים ואל תדברו אמת כמ"ש כנען בידו מאזני מרמה:

ו' דברים נאמרו בסוס כו'. וזש"ה כי גאה גאה סוס ורוכבו וגו' דהיינו הסוס שרוחו גסה והמצרי שנקרא רהב ע"ש גאותו וכמ"ש פרעה נתגאה כו' הקב"ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למעה בים כדכתיב תהומות יכסיומו ירדו וגו':

ולא מצי מגרש כו' פי' דלא מצי קאי בגרושין:

גמרא שאין שואלין בכלדיים שנאמר תמים וגו' פרשב"ם חוזי כוכבים וכן פי' בערוך ע"ש וכבר כתבנו בזה בפ"ד נדרים בההיא דכל המתמם עצמו וכו' ע"ש:

היודע בחברו שהוא גדול כו' בברייתא דשנו חכמים הלומד מחבירו אפי' אות אחת צריך לנהוג בו כבוד כו' והכא הוסיף לומר דאפי' לא למד ממנו אלא שהוא יודע בו שהוא גדול ממנו בדבר אחד חייב לנהוג בו כבוד שנאמר כל קבל די רוח יתירא ביה דהיינו שיש לו רוח ודבור אחד יתירה עליו ומפורש ביה הכבוד גבי דריוש שנאמר ומלכא עשית להקמותיה על כל מלכותיה וק"ל [נדרים פ"ה ע"ש]:

הוא יוסף איש צריכא כו' בפ' הוציאו לו ל"ג איש צרידא אלא גרסי' הוא יוסף הבבלי ושאר כל השמות דחשיב הכא חשיב נמי התם ולא ידענא למה היה לו ולאביו כל השמות הללו דכיוצא בזה במשה ויתרו אתו כולהו לדרשה:

דף קטז.

זכר לטיט כו' בשעת אכילת מרור יזכור וימררו חייהם בעבודה קשה בחומר וגו' שהיא עבודת הטיט וזכר לתבן שהוסיפו בעבודתם ותבן לא ינתן לכם ויפץ העם וגו' לקושש קש לתבן ור"א דקאמר זכר לתפוח לפי המדרש שכתבו התוס' יש לעשות חרוסת גם בשאר פירות שנדמו ישראל בשיר השירים אבל בשמעתין לא נקט אלא זכר לתפוח והיינו דיש

לזכור הנס דכל עוד שמררו חייהם היו יולדות בריוח כמ"ש תחת התפוח וגו' כדאמרינן במסכת סוטה ולקיים מ"ש כן ירבה כן ירבה:
מתחיל בגנות ומסיים כו'. ענינו שביום שמחת לבו של אדם יזכור תחלת שפלותו וגנותו שלא תזוח דעתו עליו ומה"ט דורש נמי מארמי אובד אבי וע"כ בעי לאודויי ולשבוחי טפי וק"ל:

דף קטז:

כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור פסח על שום מה כו' לא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן על שם מה דסגי להו בברכה על המצוה אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וחטאת דפסולין שלא לשמן וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה וע"כ אר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה וז"ש פסח על שם שפסח הקב"ה כו' שכבר היו ישראל במצרים תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד ע"ז שם כמ"ש איש שקוצי עיניו השליכו ובזביחת הפסח ומאכילת הצאן שהיא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה וכן מייתי ליה מואמרתם זבח פסח דמשמע ליה באכילת פסח מיירי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב (וזבחתם) זבח פסח לה' כדאמרינן התם ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה דהיינו נמי בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד גו' ויפדך ה' וגו' מצינו זכירה בפה כמו זכור את אשר עשה לך וגו' וזכור את יום השבת וגו' דהיינו שיזכור בפה שרחקך מן הטומאה לקרבך אל השכינה ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה כמפורש רפ"ב דבכורות גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ס' רבוא קליפות כו' ע"ש וכן לענין אכילת מצה כתיב ז' ימים תאכל עליו מצות גו' למען תזכור את יום צאתך וגו' דהיינו שתזכור שרחקך מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה לקרבך אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה כמ"ש בזה לעיל גבי מצה ע"ש מה כו'. כמפורש שם:
מצה זו על שום מה על שום שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ שנאמר ויאפו את הבצק גו' כ"ה בסדר הגדה ובאשר"י ויש לעיין בזה לפי טעם זה היה ראוי להיות מצות אכילת מצה אחר חצות לילה שאז יצאו ממצרים ונתקיים ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגו' גם בפסח שאכלו במצרים למה אכלו אז מצה דאין סברא שאכלוהו ע"ש העתיד וי"ל דודאי איסור חמץ כל ז' הוא מטעם ויאפו את הבצק גו' אבל מצות אכילת מצה

בערב הוא מטעם אחר כמפורש סודו בקרבן מנחה שאמר מצות תאכל במקום קדוש וגו' לא תאפה חמן וגו' כי החמץ רמז אסטרא דשמאלא וכמ"ש גבי מנחה כי כל שאור גו' וכמ"ש ומי מעכב שאור שבעיסה כו' וז"ש מצות תאכל במקום קדוש דהיינו מתוך הקדושה וסטרא דימינא מסיים כי קדש קדשים היא ואין ראוי להיות בה חמץ מסטרא דשמאלא וזהו טעם אכילת מצה בליל פסח כדמיון המנחה לגבי כהן כי אז נתקדשו כל ישראל להבדיל בין ישראל למצרים וליל שמורים הוא מן המזיקים וסטרא דשמאלא להדבק בקדושה והרמז בזה מלת מצה ומלת חמץ שהם שוים באותיות מ"צ אלא שיש בהם חילוף ח' דחמץ תחת ה' דמצה ונקדים בזה מה שמעתי דרך רמז במה שאחז"ל אין המצוה קרויה אלא על מי שגומרה כי אותיות מ"צ תחלת אותיות מצוה המה בא"ת ב"ש י"ה שהוא תחלת שם של ד' ואותיות ו"ה הם גמר אותיות של מצוה הוא רמז דעיקר מצוה גמרה שהרי תחלתה שם י"ה תחלת שם של ד' אינו מפורש רק רמז בא"ת ב"ש וגמר מצוה מפורש סוף השם בכתיבתו ו"ה ועל כוונה זו באו אותיות מ"ץ במצה וחמץ בא"ת ב"ש רמז ע"ש של י"ה והח' דחמץ היא מה' אותיות יחידים דסטרא דשמאלא שהם בג"ד ח"ט והה' דמצה היא מה' אותיות דסטרא דקדושה מורים על קדושת אותיות השם ושאר כל הקדושות כמפורש בחדושנו דפ"ק דיומא ע"ש והשתא הח' של חמץ נסמך למ"ץ מורה על החוטא שמדבק עצמו בסטרא דשמאלא ששם י"ה נשאר מכוסה ונעלם ממנו אבל ה' של מצה מורה על השב בתשובה גם שבתחלתו נשאר השם י"ה מכוסה בא"ת ב"ש ע"י התשובה שמדבק עצמו בקדושה נגלית לו אות ה' המורה על הקדושה להשב בתשובה ועל כוונה זו אמרינן פ' הקומץ חזינא לספרי דוקני דחטריה לגגיה דחי"ת ותלו לכרעיה דה' חטריה כו' כלומר חי הוא ברומו של עולם ותלו ליה לכרעיה דה' כו' מפני שנברא עוה"ז ועוה"ב בי"ה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים ועה"ז בה' שנאמר בהבראם כו' ומפני שה' דומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ותלו ליה לכרעיה דאי הדרי בתשובה מעיילי ליה ולעיילי ליה בהך לא מסתייע מילתא כו' דהבא לטהר מסייעין ליה והבא לטמא פותחין ליה כו' ויש לעיין בזה דלמה נקטו צורת אלו ב' אותיות הה' והח' טפי מאחריני ועוד הרי גם הק' כרעיה תולה כמפורש פ' הבונה (שבת ד' קד.) ע"ש ועוד הח' דומה טפי לאכסדרה אבל הוא מבואר כמו שכתבנו במקומו פרק הקומץ שלכך נקטו אלו ב' אותיות שהם בצורה א' קרובים כמ"ש פרק הבונה חיתי"ן ההי"ן ההי"ן חיתי"ן וצורת שניהם כאכסדרה ג' מחיצות ואחד פתוחה והשינוי ביניהם שעל הח' יש חטריה לגגיה והה' כרעיה תלויה וקאמר שכרעי' דה' תלויה שעה"ז נברא בה' שאם החוטא שב הוא מתדבק בקדושת הה' ומעיילי ליה בפתח קטן דלעיל כנרמז

באותיות מצה כמ"ש אבל הח' מסטרא דשמאלא היא רמז על חוטא שאינו שב הרי זה דומה ממש לאכסדרה וכל הרוצה יצא משם בפתח גדול דלמטה שאין לו פתח קטן לעיל ליכנס כנרמז באותיות חמץ וקאמר דלכך יש לו גג למעלה שהקב"ה מתרחק ממנו ויושב ברומו של עולם:

מצה ע"ש שנגאלו כו' ברוב ספרים מייתי ליה מדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגו' מיהו בפסח שאכלו במצרים דכתיב ביה נמי על מצות ומרורים גו' לא שייך האי טעמא ואפשר דמצות מצרים נמי כיון דכתיב ביה ואכלתם אותו בחפזון וגו' לא היה שהות להם להחמיץ וק"ל:

כאלו הוא יצא כו' שנאמר והגדת וגו' עשה ה' לי וגו' גם שהיו בהם מבאי הארץ וראו יציאת מצרים פחותים מבן עשרים שלא נגזר עליהם למות במדבר ועוד כשנאמרה פרשה זו והגדת לבנך וגו' עדיין לא נגזר על דור המדבר שימותו שם וא"כ שפיר קאמרי עשה ה' לי וגו'. גם כשיבואו לארץ אלא דמשמע מדכתיב ביה ביום ההוא וגו' דכל הפרשה איירי גם בדורות אחרונים דמצות בכור ושאר כל המצות שנזכרו בפ' זו נאמרו גם לדורות וכן הא דאמר רבא דצריך שיאמר ואותנו הוציא משם ההוא קרא נמי משמע ליה מדכתיב כי ישאלך בנך מחר גו' דנאמר כן גם לדורות הבאים וק"ל:

דף קיז.

הללויה וידידיה וכסיה כו' ופירשב"ם הללויה כמו הלול כגון תחתיה וכמו כס יה כו' ע"ש אבל א"כ לא הוה צריך לפרש למ"ד אחד הוא הללויה בהלולים הרבה ונראה לפרש גבי כסיה וידידיה א' הן היינו נמי על שמו של הקב"ה וכמו במקרא חזקיה ירמיה זכריה צפניה ועוד רבים וכן רבים משמות במקרא שסופן אל ע"ש שיתוף השם כדאיתא במדרש בשם ישראל ואין חילוק בפי' שמות אלו דבין למ"ד אחד הן ובין למ"ד ב' הן יה הוא שם אלא דלמ"ד אחד הן כולו חול ששם אדם הוא ע"ש של הקב"ה ולמ"ד שנים הן יהיה יה קודש ולמנ"מ דאינו נמחק רק שיכול לכותבו בב' שיטין אבל בהללויה א"א לפרש כן אלא בהלולים הרבה ודו"ק:

בעשרה מאמרות של שבח כו' נקט האי לישנא ע"ש שבעשרה מאמרות נברא העולם והקדושות בכ"מ עשר הן למעלה וגם למטה כמפורש בריש מסכת כלים בחדושינו והעשירי קודש מכולם וז"ש גם כאן דהללויה גדול מכולן כו' וק"ל:

שיר שבתורה משה כו' ר"ל דודאי אי לא הוה אשכחן שירת הים לגבי משה וישראל בתורה נימא דהלל זה משה וישראל אמרו שהוא הנס ראשון הנעשה לישראל והכי סבר

ר"א לקמן אבל כיון שמפורש בהו שירת אז ישיר לא נימא בהלל זה דמשה וישראל אמרו אלא נביאים שביניהן כו':

אלא כל אלו כו' דלא ה"ל למכתב כלו עד בסוף כל הספר תהלים ודוחק לומר בזה דאין מוקדם ומאוחר ולכך דריש מיניה כל אלו שהן כל ספר תהלים:

משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו כו' גם שאמרו שירת אז ישיר קאמר דאמרו נמי הלל זה המתוקן לישראל על כל פרק ופרק כו' כדמסיק בשחיטת פסח ונטילת לולב מיהו ק"ק היאך אמרו משה וישראל בית אהרן גו' יברך את בית אהרן גו' והרי אז עדיין לא ניתנה הכהונה לאהרן ויש ליישב וק"ל:

פסלו של מיכה עומד כו' פי' רשב"ם דבימי דוד היה כו' וישראל כו' אלא ודאי על הים נאמר כו' ע"ש וצ"ע דא"כ על הים נמי לא היה להם לאמרו מה"ט שהרי פסל מיכה היה נמי בים כדדרשינן בפ' חלק ועבר בים צרה זה פסל מיכה וי"ל דבים היה בסתר ביד מיכה ולא כן בימי דוד שכבר היה פסל מיכה מפורסם:

כל שירות כנגד כו' לאו דווקא כל שירות כו' דודאי יש הרבה דאינן מפורשין אלא כנגד צבור והרבה דמפורשין נגד עצמו אלא דפליגי בשירות ותושבחות הנאמרים סתמא:

ניצוח וניגון לע"ל כו' פרשב"ם ולא ידענא היכי משמע כו' ע"ש ונראה דניצוח ונצח חדא הוא ואמרי' בר"פ כיצד מעברין נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית נצח דכתיב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף גו' וע"ש בחידושינו וק"ל:

אמרו לא לנו ה' כו' ע"פ מ"ש ויסע מלאך אלהים אין אלהים בכ"מ אלא דיין שהיו נתונין בדין אם להנצל אם להאבד כו' כפרש"י בחומש וזה שהתפללו בלשון כפול לא לנו ר"ל לא לנו ובשבילנו תצילנו ה' כי לא לנו זכות כי אם לשמך תן גו' למה יאמרו הגוים גו' ורוח הקדש משיבה דכן אעשה למעני וכן בכל הני דמייתי כו' כשהיו בעת צרה התפללו כן לא לנו ה' גו' ויש לדקדק בזה למאי דאמרי' פ"ק דב"ב דוד כתב ספר תהלים ע"י י' זקנים אדם אברהם משה כו' והיאך קאמרי הכא הני תנאי יהושע או דבורה אמרו לא לנו ה' גו' ויותר קשה להני תנאי מחזקיה וחנניה כו' מרדכי ואסתר אמרוהו שהיו זמן רב אחר דוד ולפירוש רש"י דלא פליגי אלא כ"א מהני תנאי מוסיף על דברי חברו שאף זה אמרו ניחא:

הכל מודים בתהלת ה' גו' הללויה דבתריה ריש פרקא כו' וכן הוא בספרי תהלים שלנו דכל הנך דחשיב הכא הוו ריש פרקא וכל השאר הללויה היכא שאינו כ"א אחד לבד הוא סוף פרקא והיינו כרב חסדא דכולהו סוף פרקא ויש לתת טעם למה יצאו אלו דחשיב הכא מן הכלל דהכל מודים בהו דהוו ריש פירקא ונראה בתהלת ה' ידבר גו'

סברא שמסיים בתהלה כיון שמתחיל תהלה כמ"ש התוס' בפ"ק דברכות גבי כל פרשה שחביבה על דוד כו' וא"כ הללויה דבתריה ריש פרקא ובתאוות רשעים תאבד סברא הוא דלא הוה הללויה סוף פרקא כדאמרינן במדרשות שע"כ אין אומרים הלל ביום שביעי של פסח לפי שנטבעו בו המצרים וה"נ אין לומר הללויה על אבידת הרשעים אלא דהוה ר"פ דבתריה וכן י"ל במנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש דמספר באבדן של רשעים דאין לומר בהו הלל אבל הוא ריש פירקא דבתריה וכשעומדים בית ה' הללויה גו' בספרים שלהם היה ריש פירקא וכמ"ש התוס' אבל בספרים שלפנינו אינו ריש פירקא אלא שהוא ריש פסוקא הללויה כי טוב ה' גו' והיינו טעמא דאי הוה סוף פירקא או סוף פסוקא דלעיל לא יתפרש בו כי טוב שהוא נתינת טעם להללויה ובשכל טוב גו' שמסיים בו תהלתו עומדת לעד אין לסיים בו הללויה כמו בתהלת ה' גו' כדלעיל ודו"ק:

דף קיז:

דצלותא מצמיח כו' דאפטרתא מגן דוד כו' כיון דצלותא רחמי נינהו מתפללין אנו בזכות האבות בכל התפלות דהיינו אלהי אברהם כו' עד מגן אברהם אבל מגן דוד אין לומר בתפלה דרחמי היא ולא שייך להתפלל בזכותו שהרי אנו מתפללין על צמיחתו ויש לו לתלות בזכות אחרים אבל תקנו מגן דוד גבי קריאת תורה לקיים המקרא ועשיתי לך שם גדול גו' ולפי שדברי נביא היה תקנוהו לגבי קריאת נביאים בהפטורה וק"ל:

זו שאומרים אלהי אברהם כו' הוא מבואר שזה הכתוב הוא תחלת דבר ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהיה לגוי גדול וגם ואברך ואגדלה גו' אבל לא בירך עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו וזאת הראיה שדברים אלו בעצמם נאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכוחות וז"ש אלהי אברהם שזה הכח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיו הוא ושרה אשתו עקרים וזהו שאומרים אלהי אברהם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול נתקיים באברהם ואמר ואברכך שזה כח אלהי לא נמצא באברהם אלא ביצחק שנא' ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך גו' זה כח אלהי לא נגלה לאברהם וליצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה כ"א ישראל יהיה שמך וז"ש אלהי יעקב שזה כח אלהי ואגדלה שמך על יעקב נאמר ואמר יכול בכולן חותמין כי החתימה בשם של ד' שם אחדות על כולן נאמר ת"ל והיה ברכה בך חותמין כו' והי"ה הן אותיות של שם ד' וא"ל הקב"ה שהוא יהא נזכר בחתימה

כי אברהם הוא הראשון אשר על ידו נתייחד שמו של הקב"ה וכדלקמן אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולם נאה ליחיד כו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים גו' ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא גו' אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרים וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה אנו כוחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותן הש"י בשמו המיוחד שם ההויה וז"ש למשה וארא אל אברהם גו' באל שדי גו' שהוא כח אלהי המשדד מערכה בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל נס נגלה לא נודעתי להם ועוד מפורש בפ' חלה:

דף קיח.

שהקב"ה יושב ברומו כו' וזהו דבר גדול הוא שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומשגיח למטה בשפלים ליתן לכל בריה מזונו וכדאמרי' פ"ק דע"ז שהקב"ה זן מקרני ראמים עד ביצי כינים והיינו נותן לחם לכל בשר ומ"ד ה' רועי לא אחסר הוא הלל הגדול ה"נ הכי קאמר כיון שה' רועי שהוא משגיח וזן את כל העולם גם אני לא אחסר ויש לדקדק אההיא דפ"ק דברכות דאומרים תהלה לדוד ג"פ בכל יום משום דכתיב ביה פותח את ידך גו' ופריך ונימא הלל הגדול ומשני דאית ביה תרתי דאתי נמי בא"ב ה"נ מה"ט נימא דהלל הגדול היינו תהלה לדוד דעדיפא טפי דאית ביה תרתי וי"ל דודאי לגבי הך מלתא דהקב"ה זן ומפרנס כל העולם מפורש טפי בקרא דנותן לחם לכל בשר דמה"ט פריך התם ונימא הלל הגדול כו' כמפורש שם ועוד דכל הכ"ו הודו מכונין אדבר זה שהקב"ה זן כל עולם בחסדו שהתחיל הודו לאלהי האלהים גו' והודו לאדוני האדונים גו' לומר שלא ניתן הארץ ביד שרי מעלה אבל הוא בעצמו משגיח וזן כל בריה וזה שסיים הודו לאל השמים גו' גם שהוא יושב למעלה הוא משגיח בארץ ליתן לכל בריה שפלה פרנסתה ולכך נקרא הלל הגדול ואומרים אותו בפסח במקום סעודה על הכוס אבל התם לגבי תפלה טפי אית לן למימר תהלה לדוד דאית ביה תרתי דהיינו דאית ביה נמי א"ב אותיות התורה ואמרי' אין עומדין להתפלל אלא מתוך דבר הלכה ודו"ק:

ולא נתן להם התורה וזן כו' שלא היו ראוים למזונות כדאמרי' פ"ק דב"ב אסור לתת פתו לע"ה ואעפ"כ הקב"ה זן אותו בחסד ומספר שם של ד' הוא כ"ו כנגד כ"ו דורות כי נח היה בדור י' הוא התחיל להשלים י' שבשם ובדור פלג שהוא דור ה' אחר נח נעשה פירוד בין שם י"ה ובין ו"ה של השם ובא אברהם בדור ה' אח"כ להשלים ה' אחרונה שבשם כמ"ש אברהם יקרא שמך ובבא בדור ו' אח"כ היה נתינת התורה ונשלמה ו' שכל

השם וז"ש הודו לה' גו' שמספרו כ"ו כי טרם שנשלם בזמן מתן תורה לא היה העולם קיים כ"א בחסדו וטובו הגדול:

מ"ד הודו לה' כי טוב גו' דלפי פשטיה דקאי כי טוב אה' ה"ל למכתב הודו כי טוב ה' גו' דומיא דכתיב בכה"ג הללויה כי טוב ה' וע"כ דרשו דכי טוב לא קאי אה' אלא אטובתו של אדם ולכך כתיב לה' בל' ר"ל הודו לה' על שגבה חובו בכי טובתו של אדם עשיר בשורו וקו"ל:

קשין מזונותיו כו' כתיב בעצבון הנו"ן בסוף מורה על הרבים בנקבה וה"ק דקללה הנאמרה באדם כפול כקללה הנאמרה בנקבה שנאמר בה בעצב תלדי שהזכר הטורח במזונות צער כפול כנקבה היולדת:

וסמיך ליה לגוזר ים סוף גו' לא ידענו מאי סמיך ליה דהא כמה קראי אפסיקו בינייהו ואי קרי ליה סמיך משום דבחד מזמורא נינהו א"כ הל"ל נמי דקשין מזונותיו כבריאת שמים וארץ וכמכת בכורות וככל הני נסים דכתיב נמי בההוא מזמורא:

האלהים הרועה גו' וכמ"ש במסכת תענית דד' מפתחות ביד הקב"ה וחשיב מפתח של פרנסה בהדייהו אבל בגאולה כתיב המלאך הגואל גו' וכן כתיב בגאולת ישראל בעולם הזה ומלאך פניו הושיעם אבל בגאולה דלעתיד קאמר בחמלתו הוא גאלם גו':

זלגו עיניו דמעות כו' כי היה סבור כיון שמאכלו שוה כחמור ישתוה גם בדעתו כחמור כי מזונות החמור יולידו טבע חמורי ולא נתקררה דעתו עד שאמר לו שיאכל לחם כי טעם הדגן מביא לאדם דעת שע"ז אמרו בסוכה בקטן יוסיף דעת יוסיף גו' כדמפורש שם:

אשרינו שלא עמדנו בראשונה כו' כ"ה הגירסא בנוסחות חדשות אבל בספרים ישנים אשרינו אם עמדנו בראשונה כו' ור"ל דכל זאת לא שוה לן שא"ל בזעת אפך גו' ואשרינו יותר אם עמדנו בראשונה כמו קודם החטא שהיתה פרנסתן מצויה בלא טורח כלל וע"ז אמר אביי דעדיין לא פלטינן מינה דקאכלינן עשבא דדברא בלא טורח כלל:

קשין נקביו כו' דריש צועה מלשון צואה בא' שהם מתחלפים בכתב כדאמרי' פרק הבונה שלא יכתוב אלפין עיינין כו' גם בלשון באותיות אחה"ע וכה"ג דרשוהו בפ' הרואה ורשב"ם פי' בע"א:

שיש בו ה' דברים כו' אלו החמשה הם כוללים העיקרים השלשה יצ"מ וקריעת ים סוף מורים על מציאותו וחידוש עולם ומתן תורה דכתיב ההרים רקדו גו' מורה על תורה מן השמים ותחיית המתים מייתי ליה מדכתיב בארצות החיים בלשון רבים ולא כתיב בארץ החיים וע"פ מ"ש פ' י"נ דלעתיד יהיה לכ"א מישראל בהר ובעמק ובשפלה כענין האמנתי כי אדבר גו' ר"ל שהאמנתי כי אדבר לזכות לעתיד בת"ה כי הנה עניתי מאד

בעולם הזה כדי לקבל שכרי הטוב לעולם הבא ושוב אמרתי בחפזי שכל אדם יזכה לכך והוא דבר כוזבי כי לא יזכה אדם לב' שלחנות והרשע שכבר קיבל שכרו בעולם הזה לא יזכה לעה"ב:

וחבלו של משיח מורה על שכר ועונש ומייתי חבלו של משיח מלא לנו גו' כמפורש לעיל לא למענינו ולא בזכותינו אנו מבקשים להצילנו מחבלו של משיח או מצרת מלחמת גוג ומגוג וחזקיה אמר דבירידתן לכבשן אש אמרוהו דמשום דבהאי קרא מפורש למה יאמרו הגוים דמשמע שהיה זה בפני האומות וכן בעלייתן משמע ליה מקרא שהיה זה בפני האומות וכן מצינו מפורש במעשה דחנניה מישאל ועזריה דכתיב ומתכנשין אחשדרפניא סגניא גו' ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך גו' די לא איתי אלהא אחרן גו' היינו דבעלייתן הללו את ה' כל גוים גו' ומהלשונות הכפולות בין בירידתן ובין בעלייתן משמע להו דכל חד מינייהו אמר מלתא חדא וסיפא דענינא בירידה למה יאמרו הגוים גו' אמרו כלם דמפורש ביה עצבי הגוים כסף גו' שעל כך הושלכו לכבשן אש וכן בסיפא דענינא בעלייתן ואמת ה' לעולם אמרו כלם דהיינו שע"י הצלתם נתאמת שה' אמת הוא:

אמר גבריאל כו' בהך מעשה דאברהם לא קאמר דעמד יורקמי שר הברד להצילו ואפשר ששר הברד יורקמי הוא ידע דאין הצלתו תהיה אלא ע"י הקב"ה מטעם שאמר אני יחיד כו' והוא יחיד כו' כמ"ש א' היה אברהם:

אני שר של אש כו' מצד הבטחה שא"ל הקב"ה תזכה להציל ג' מבני בניו המ"ל ליה וע"כ צ"ל מה שעמד שר הברד להציל לא ידע מהבטחת הקב"ה לגבריאל:

דף קיח:

דגים שבים אמרוהו כו' דגים לאו בעלי דבור הם ומצינו בפ' שיר הדכל המינים הנבראים אומרים שירה ואפשר דהיינו שר ומלאך שלהם דכל מין יש לו מלאך ושר מיוחד למעלה וכדקאמר לקמן א"ל הקב"ה לשר כו':

שנותן לו רבו כו' רוצה לומר נהי דמה שקנה עבד קנה רבו וגם יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך מ"מ מזונות מה שנתן לו כבר אין מן הדרך שחוזר ונוטל ממנו:

א"ל נחל קישון יהא ערב כו' גם שתובעין את הלוה תחלה בסתם ערב מ"מ הכא כיון שאין עבד תובע רבו נעשה הערב מסתם ערב קבלן:

פלט אותן ליבשה כו' שנא' וירא וגו' דלפי פשטיה הוא מקרא מסורס וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת ומדכתיב בתריה ויאמינו בה' גו' למדו לומר דע"כ לא האמינו דמקטני אמנה היו ודו"ק:

פתחו דגים ואמרו ואמת גו' ורישא דקרא נמי ודאי מפורש בזה הללו את ה' כל גוים על נסים של קריעת ים סוף שהיה מפורסם בכל גוים כי גם המים שבכלים נבקעו שבחוהו כל האומים על מלחמת סיסרא שהיה מפורסם בכל אומות שהכוכבים ממסילותם נלחמו:

שמוני בניך כחולדה כו' לענין שפלות ולגריעות מדמה לה לחולדה זו כו' כפרש"י ורשב"ם אבל אם הבנים שמחה לא יתפרש היטב דתוגה מבעי ליה ונראה לפרש דלמעליותא קאמר דמדמה לה לחולדה וכהאי לישנא אמרינן בחולין מאי חלד כחולדה הדרה בעקרי בתים פעמים מכוסה כו':

מ"ד אהבתי כי גו' דלפי פשטיה לא יפול בו לשון אהבתי אלא לשון בקשתי או תאבתי ולכך דרשו מיניה אהבתי כמו אהובה אני ואימתי אני אהובה כי ישמע ה' קול תחנוני דהיינו כשאני מתפלל דרך תחנונים כמ"ש אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים כו':

ה"ק הללו גו' אגבורות ונפלאות כו' פרש"י דחזיתו שעשה לי עכ"ל אבל גירסת הספרים דעביד בהדייהו לא משמע כן דהל"ל דעביד בהדן ונראה דה"ק אגבורות ונפלאות שעשה באומות כמו במצרים ובמלחמת סיסרא וכיוצא בו וקרוב לזה פי' רשב"ם וק"ל:

כ"ש אנו דגבר עלינו כו' מצינו בקרא כי במקום כ"ש:

כסבור אינו מקבל מהם כו' מדכתיב לעיל לך יובילו מלכים שי ופרט את אלו משמע ליה הך דרשה דלא בעי לקבולי מינייהו מעיקרא עד שא"ל הקב"ה קבל מהם ואמר דנשאו כוש ק"ו בעצמם ומה הללו שנתעבדו כו' ק"ו פריכא הוא דמה למצרים שקבלו מהם משום דאכסניא עשו לבניו וכה"ג מצינו כמה ק"ו כגון ואיך ישמעני פרעה ואמר נשאה מלכות רומי הרשעה ק"ו כו' הכא ודאי דליכא פירכא אי מכוש נשאה ק"ו וכבר כתבנו בזה דמלכות הרשעה שהיא רומי היא אדום והיינו אחיהן ואמר שהקב"ה א"ל לגבריאל גער חית קנה כו' וקנה לך עדה כו' כבר נקראו ישראל קנין דכתיב עם זו קנית גו' אבל קנה לך עדה שנית בזמן הגאולה כמ"ש יוסיף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו וק"ל:

שדרה בין הקנים כו' וכתיב לפי דרש זה קנה בלשון יחיד לרמוז על הקנה אחד שנעץ גבריאל בים ועליו נבנה כרך גדול של רומי כדאמרינן בפרק כ"ג ולזה נקט נמי הכא

גבריאל שהוא היה גורם לתחלת בנינה והוא יהיה תחלת חורבנה של רומי דהיינו גערה ע"י גבריאל שהוא שלוחו של מקום בכ"מ לעשות דין:

ששחטו אבירים כו' פי' ששוחטים עות אבירי ישראל כגון ר' עקיבא וחבריו כמו ששוחטין עגלים של הפקר עמים דהיינו של כל העולם שה דהפקר:

ברצי כסף כו' וכה"ג דרשו בפרק י"ה התרפס ורהב רעיך התר לו פס יד אבל מה שאמר הכא ואין עושין רצון בעלים אינו מפורש בקרא ואפשר שהם דברי ר' יוחנן גם שהכתוב מעיד שפושטין יד לקבל ברצי כסף אין מקיימין דבריהם וק"ל:

קרבות כו' יש לפרש קרבות כפשטיה כפרש"י בספר תילים מלשון קרבות ומלחמה דהיינו במקדש ראשון אלו השלימו עם נ"נ ולא מרד בו צדקיהו לא גלו כלל ויותר במקדש שני אלו שמעו פריצי ישראל לריב"ז ולחכמים שבאותו דור והשלימו עם טיטוס לא גלו כמפורש פ' הניזקין ויותר בספר יוסיפון וז"ש אבל קרבות ומלחמות יחפצון ולא בשלום:

שס"ה שווקים כו' מספר זה שס"ה כי אוה"ע מונים לחמה שימי החמה הם שס"ה וכל ענייניו מושכים אחריו וכמ"ש כשחמה לוקה סימן רע לאוה"ע ושאמר הני למאן לך ולחברך כו' שנאמר סחרה ואתננה קודש גו' גבי נבואת צור כתיב והיא ממלכת רומי:

כי ליושבים גו' אר"א זה המכיר מקום חברו בישיבה כו' היינו לפני ה' דאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ופרק שנו חכמים שנינו במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם המכיר את מקומו והכא קאמר ומוסיף דלא זכה לכך מלתא אלא ברגיל כ"כ בישיבה דאפי' מקום חברו הוא מכיר והיינו מדכתיב ליושבים בל' רבים ועי"ל דהכא הכי קאמר המכיר את מקום חברו כו' היינו שמכיר מעלת חברו בתורה ובחכמה להיות מקומו לפנים ממנו כדאמרינן בב"ב במסיבה הלך אחר הזקנה בישיבה הלך אחר החכמה ולא איירי בב"ה שיש לכ"א מקום קבוע:

דף קיט.

זה המקבל פני חברו בישיבה וכו' ואפשר דזה בכלל מ"ח דברים דחשיב שם שהתורה נקנית בהם והוא בדיבוק חברים או נושא בעול עם חברו כו' ועי"ל הכא דה"ק דמקבל פני חברו כו' על פי מ"ש מעולם לא קדמני אדם בבית המדרש והיינו דמקבל פני חבירו בישיבה ולא שחברו מקבל אותו וק"ל:

סתרי תורה כו' היינו מעשה מרכבה מקרי סתרי תורה בפרק אין דורשין ואסור לגלות אפי' ליחיד אה לא מבין מדעתו אבל מעשה בראשית שרי לגלות ליחיד אפי' אינו מבין

מדעתו כדמוכח התם וכן פירושו של שם אמרי' בפ' י' יוחסין דחכמים מוסרין אותו לתלמידי' פעם אחד או ב"פ בשבוע וק"ל:

טעמי כו' משמע ליה זה המגלה שהוא מחובר לדלעיל ליושבים לפני ה' משום דבר המכסה עתיק לגלותו והיינו טעמי תורה המכוסים בתורה והא דאמרינן פ' כ"ג מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי ה' מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם כו' היינו דבר שהתורה גילה טעמן מביא לידי מכשול אבל דבר שמכוסה טעמו בתורה גם אם חכמים נותנים בו טעם לא יבא לידי מכשול ועוד י"ל ולחלק בין טעמי התורה דהכא ובין טעמי מצות התורה דהתם:

ביו"ד זמרו למי כו' לעיל אמרינן דתהילים נאמר בי' מיני שבח וחשיב למנצח מזמור בתרתי ולהכי קאמר אם בניצוח למה מזמור ואם מזמור למה ניצוח אלא זמרו על הניצוח ששמח הקדוש ברוך הוא ומייתי ליה שנ' לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וגו' דעמידתו בפרן לפניו הוא כמו ניצוח ומדקרי ליה הכא בחירו משמע דעל כך בחר הקב"ה בו שיפה עשה שנצחו וק"ל:

זה ידו של הקב"ה כו' הוא ימינו שהוא רחמים ע"ש ימינו פשוטה לקבל שבים:

באו מצרימה כו' מדכתיב הארץ סתם ליכא הוכחה אשאר ארצות דאימא דקאי אארץ מיוחדת שהזכיר בקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחזק הרעב בארץ מצרים גו' אבל מדכתיב וכל הארץ דרשו מיניה משמעו כל יושבי הארץ דהיינו עולם התחתון דהיינו גם שאר ארצות והא דנקט גבי ליקוט הכסף בפרטות ארץ מצרים וארץ כנען היינו משום שמספר בהם הכתוב ארץ כנען בענין יעקב ובניו שע"כ באו לארץ מצרים וסיפור ארן מצרים שקנה יוסף חותם ואת אדמתם בלחם:

שאין בה דגים כו' כתבו התוס' דרך ציידי עופות לתת דגן ודריש וינצלו וינצדו כי למ"ד מתחלפת בדל"ת בכמה מקומות עכ"ל והוא מטעם כי הם ממוצא אחד דטלנ"ת ונראה דגם לפי הדרש לא זז מלת וינצלו ממשמעו מלשון ריקות דאל"כ היאך משתמע מיני' דעשאוה כמצודה שאין בו דגן ושמא אדרבה כמצודה שיש בו דגן אלא ע"כ משמעו הוא לשון ריקות אלא מדכתיב לשון וינצלו במקום ורוקינו דרשו ביה דהריקות היה כמצולה או כמצודה וצ"ל נמי לפי דרש זה יהיה וישאילום שני דברים דהשאלה איש מאת רעהו גו' והצלה מכסף הלקוט של יוסף כדאמרי' הכא:

אודך כי עניתני אמר דוד כו' נראה לפרש אודך כי עניתני גו' במלחמה עם גלית הפלשתי ולפי שע"י זה אמר שאול בן מי זה הנער שראה בו טכסיסי מלכות ודואג השיב על זה עד שאתה שואל אם הוא ראוי למלכות שאל אם ראוי הוא לבוא בקהל כמפורש כל זה

במסכת יבמות ע"כ אמר ישי אבן מאסו הבונים שהם דואג וסייעתו שהיו ת"ח שנקראו בונים שהיו מואסים בו שאיני ראוי לבא בקהל והיה לראש פנה מב"ד של שמואל שהותר לבוא בקהל ונעשה ראש פנה ומלך על ידו ואמר מאת ה' גו' אמרו אחיו שמתחלה גערו בו מלילך במלחמה על גלית כמפורש בקרא ואחר שראו שהצליח אמרו מאת ה' גו' נפלאת גו' שיהרוג דוד הפלשתי שכל ישראל יראו מפניו ואמר זה היום עשה ה' גו' אמר שמואל על אותו יום שבא שמואל ע"פ הקב"ה למשוח את דוד ועל זה אמר בשעת משחו דאז אנא ה' הושיעה גו' אמרו אחיו והצליחה אמר דוד כמ"ש וימשח אותו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד ואמר ברוך הבא גו' אמר ישי כדכתיב בענין ויחרדו זקני העיר לקראתו ואמר שלום בואך דהל"ל ויאמרו שלום גו' אבל אמר ויאמר בל' יחיד על ישי שהוא עיקר הזקנים ואמר שלום בואך דהיינו שאמר כאן שהוא אמר ברוך הבא וברכנוכם מבית ה' אמר שמואל בתחלת ביאתו לשם שהיה מסתפק באיזה מאחיו בחר ה' אמר לכולן ברכנוכם מבית ה' גו' ואל ה' ויאר לנו גו' אמרו כולן אחר שהאיר הקב"ה לשמואל מי הוא מבניו שנבחר למשוח אמרו כולן אל ה' ויאר גו' אסרו חג בעבותים אמר שמואל כמ"ש בענין התקדשו אתי בזבח גו' אלי אתה ואודך אמר דוד בסוף סעודה על שבחר בו הקב"ה יותר מאחיו ולו נאה לברך ברכת המזון כדלקמן בסעודה דלעתיד דלאחר שאוכלין ושותין כו' אומר דוד לי נאה לברך וכו' וע"ז וארוממך אמרו כולם דהיינו שאומרים ברכת הזימון כדאמר בפ"ג שאכלו מנין לברכת הזימון שנא' גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו גו':

דף קיט:

עתיד הקב"ה כו' נ"ל לפרש כן דמלת הילד מיותר דביצחק משתעי קרא גם ויגמל מיותר דכתיב בסיפא דקרא ביום הגמל את גו' וע"כ דרשו בו שנרמז כאן גדולת ישראל לעתיד שיגמול להם הקב"ה חסד ויעשה להם משתה גדול ולכך כתיב גדול בלשון זכר דמשתה לשון נקבה היא אלא דרמז לעתיד הוא ע"כ נאמר לשון זכר כמו שיר חדש והם נקראים ילד שעשועים ואמר לאחר שאוכלין ושותים באותה סעודה כשבאין לברך ברכת המזון נותנין לאברהם כוס של ברכה כו' הוא מבואר לפי הדין שהגדול מברך והאבות וגם משה שנתנה תורה על ידו גם יהושע כשעל ידו נכנסו לארץ ישראל הם כולם גדולים מדוד אלא שכ"א מהם נתן סיבה המניעה ממנו מלברך וכלפי מ"ש בפ"ג שאכלו שצריך להזכיר בברכת המזון ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י והטעם מפורש שם ועוד אמרו שם משה תיקן להם ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תיקן להם ברכת

הארץ כשנכנסו לארץ דוד תיקן להם על ישראל עמך ועל ירושלים ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש ולזה אמר אברהם שאמר איני מברך שיצא ממני ישמעאל וכן יצחק שיצא ממנו עשו ולא יכול לומר ברית שהוא בריתך שחתמת בבשרנו שהיא המילה שאין זוכים במילה דכתיב בפרשת מילה ואת בריתי אקים את יצחק ואמרינן כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט את זרע עשו ואמר שיעקב אמר שנשאתי ב' אחיות שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואיני יכול לומר תורה דהיינו על תורתך שלמדתנו ומשה שאמר שלא זכיתי ליכנס לארץ ואיני יכול לומר על ארץ חמדה גו' דמ"ה קאמר שלא תיקן אלא ברכת הזן ולא ברכת הארץ ויהושע שתקן ברכת הארץ שזכה ליכנס בה אך כיון שלא זכה לבן כמו שזכה דוד לבנות ירושלים ושלמה בנו בנה בית המקדש וע"כ אמר שלא יכול יהושע לומר על ירושלים כו' ועל הבית הגדול כו' אבל דוד שזכה שהוא בנה ירושלים ובנו בנה בית המקדש שע"ז חקנו ברכת ב"י וע"כ אמר לי שזכיתי לכל הני מילי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא גו' לעיל מיניה כתיב מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי ר"ל דבכל אחד מן הראשונים חסר בו מכל תגמוליו שהם ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י אבל עלי כל תגמוליו שיש לי ברית ותורה וארץ ומלכות בב"י וע"כ נאה לי כוס ישועות גו' שהוא כוס של ברכה שאשא אותו ובשם ה' אקרא בברכת הזימון כמ"ש בר"פ שלשה שאכלו ברכת הזימון מנלן דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וברמז כו"ס הוא רמז על מדת הדין גי' אלהי"ם אשא בבהמ"ז ובשם ה' אקרא להפוך מדת הדין לרחמים להיות כוס ישועות ובכן בב"י אמן סלה: